АИААИРА – 25 ШЫҚӘСА

«ААМҬА»

Иаԥҵоуп
2013 ш.
март азы

№ 9-10 (70)
2018 ш.
сентиабр – октиабр

АԤСНЫ АШӘҞЫҨҨЦӘА РЕИДГЫЛА АГАЗЕҬ
ГАЗЕТА СОЮЗА ПИСАТЕЛЕЙ РЕСПУБЛИКИ АБХАЗИЯ

Қырҭтәыла Аҳәынҭсовет ар Аԥсны ианақәла аены – 1992 шықәса нанҳәа 14 рзы Аԥсны Аҳәынҭқарра Иреиҳазоу Асовет Апрезидиум иаднакылеит уи Ахантәаҩы Владислав Арӡынба инапы зҵаиҩыз АҚӘЦАРА зықәра назоу ауааԥсыра аррахь рнаԥхьареи Аԥсны аҩныҵҟатәи архәҭақәа рполк абџьар аҭареи рзы. Уи иаҳәон:

«Қырҭтәыла Аҳәынҭхеилак Арбџьармчқәа реиҿкаарақәа Аԥсны Аҳәынҭқарра адгьылҵакырахь ралагалареи, Аԥсны Аҳәынҭқарра ахьыԥшымреи уи ауааԥсыра рыԥсҭазаареи рзы иҟалаз ашәарҭареи инарымаданы,

1. Аԥсны 18 шықәса зхыҵуа инадыркны 40 шықәса рҟынза зхыҵуа налаҵаны, зықәра назоу ауааԥсыра аррахь рнаԥхьара мҩаԥгазааит, насгьы урҭ Аҩнуҵҟатәи Архәҭақәа рполк ахь идәықәҵазааит.

2. Аҩнуҵҟатәи Архәҭақәа рполк акомандир идҵазааит аполк ашьаҭала 500-500-ҩык еидызкыло 5- баталионк реиҿкаара».

Терент ЧАНИА

Аиааира аныҳәа

Иацран амца саб иқәаҵа,
Иацран амца саб иҩны.
Ашьоура даҿын ахаҵа,
Ашьоура иаҿын Аԥсны.
Иацран амца аӡын хьшәашәа, –
Асы каҳауан иахак.
Уа иқәԥон ахацәа рашәа,
Ақәԥара иаҿын аҳақ:
Лаҭа иалаблыз
ашәҭыцқәа рзыҳәа,
Мартаз ихнымҳәыз
арԥарцәа рзыҳәа,
Ажәытәи-аҿатәи –
зегьы-зегьы рзыҳәа,
Усҟан ажәҩангьы
Ҵәуон аҳәҳәыҳәа,
Аха иаҳзааган
Инрыжьит ҳа ҳзыҳәа,
Шьала икәабазаргь
Аиааира аныҳәа.
Зны анацәа рыхқәа шьҭыхны,
Анцәа иҳәон ицқьаны:
Иԥҵәа аибашьра аҵыхәа,
Анасыԥ азша Аԥсны.
Иԥшьоуп аԥсуа-Нарҭаа рашҭа,
Ҳарҭ ҳазшаз игәы ҳазҭоуп.
Ҳарԥарцәа ҽа тәылак иашьҭам,
Рхы назқәырҵо дара рҭәоуп.
Лаҭа иалаблыз
ашәҭыцқәа рзыҳәа,
Мартаз ихнымҳәыз
арԥарцәа рзыҳәа,
Ажәытәи-аҿатәи –
Зегьы-зегьы рзыҳәа,
Усҟан ажәҩангьы
Ҵәуон аҳәҳәыҳәа,
Аха иаҳзааган
Инрыжьит ҳа ҳзыҳәа
Шьала икәабазаргь
Аиааира аныҳәа.

АХАҴАРА ААМҬЕИ АЖӘА АМЧИ

Шамахамзар иҟамзар ҟалап ԥсыуа ҭаацәарак Аԥсны Аџьынџьтәылатә еибашьра (1992-1993) зашҭа агәырҩа ҭанамгалаз. Уи ҟалеит иаалырҟьан, азәгьы дшақәымгәыӷуаз. СССР ҳәа ҳзышьҭаз атәыла дузза аилаҳара рхы иархәаны, Қырҭтәыла анапхгаҩцәа иақәыркит жәытә-натә аахыс рыԥсы злаз, изеиԥхызуаз Аԥсны рнапаҿы иааганы, ԥшәымацәас иахагыларц. Аха аӷа ишиҭахыз иҟамлеит зегьы. Нхыҵ-Кавказынтә, Алада-Урыстәылантә, мшынныр цәынтә иааиуан ашьхақәа ирхыҵны, амҩахәастақәа рыла, мшынла, ҭоурыхла, шьала-дала иаҳзааигәоу ажәларқәа рҵеицәа, аԥсуаа риашара зыхьчарц зҭаххаз арԥарцәа. Аҿагылара амехак иазҳауан, аеарҭбаауан.

Аԥсны иҵысыз аибашьра азбахә адунеи иахыҵәеит. Иҟан аибашьра аанкылан политикатә мҩала уи аҵыхәа ԥызҵәарц зҭахыз, иҟан Урыстәылахь ирымаз агәаӷ иархаганы Қырҭтәыла иадгылоз. Аха, ижәытәзоу аԥсуа кәашараҿы, аҳәақәа рыла еиҿагыло ҩыџьа ахацәа ачабра рыбжьаршәны ԥхәызбак ишаанылкыло аиԥш, иаанукыло еибашьрамызт ари. Ас иҟоу аполитикатә ҭагылазаашьаҿы – СССР аилаҳара рхы иархәаны, ари Қырҭтәыла анапхгара ирымҩатәны ирзбырц ирҭахыз зҵаатәын.

Рыцҳашьара ззымдыруа аибашьра, ргәы реанзамкәа ажәлар анналагылалак, азнык азы ируа иақәымшәо иҟанаҵоит, аԥсреи абзареи рҳәаа аҟынза инанагоит, шәышықәсала ихьчаны иааргоз рхәышҭаарақәа арцәарц иалагоит. Убри аамҭазы иаҵанакуа рацәоуп ажәҩахыреибыҭара, аихаҵгылара, аизызрыҩра.

«Акыр иаԥсоу Аԥсны жәлар! – аекран аҿы даацәырҵит Аԥсны Иреиҳазоу Асовет ахантәаҩыс иҟаз В.Г.Арӡынба, - шәара шәахь схы рханы ацәажәара сықәшәеит зегьреиҳа ихьанҭоу аамҭазы… Ҳаизыҟазаашьақәа иқәдыргылаз азҵаарақәа ҭынч мҩала рызбаразы ҳара иалаҳгалаз аҳәоуқәа рызбара ахаҭыԥан, ҳара иаҳҿадыргылеит атанкқәа, аибашьыга аҳаирпланқәа, абзарбзанқәа, ирылагеит ауаа рышьра, архәрақәа… Сара шәара шәышҟа схы рханы санцәажәо аамҭазы, ҳаҩнқәа рҿы ақәылаҩцәа ҳажәлар рырҳәра, рыцҳашьарада рыргәаҟра иаҿуп. Сара исцәыхьанҭоуп урҭ зегь рызбахә аҳәара, аха агәра ганы сыҟоуп ҳара иҳадгылоу шырацәаҩу…»

Аҳәынҭқарра ахьзала В.Арӡынба ииҳәаз арҭ ажәақәа адунеи иахыҵәеит. Аԥсуа жәлар ззықәԥоз аҵабырг иадгыларц Аԥсны аҳәаақәа рахь рҿаархеит нхыҵ-аахыҵи, Алада Урыстәылеи, мшынныр цә инхоз рахьтә аԥсуа мца зыцраз, заԥсуа шьа еилашуаз аҿари. Еибашьран. Абри инаркны аԥсуа жәлар ишрылшоз ала, рыԥсы ахҭынҵаны ирыхьчон зны асовет ҳәынҭқарра аан ироухьаз ахьыԥшымра, ирыхьчон даеакы еиԥшымыз рмилаҭтә ҷыдарақәа, рҭоурых, рбызшәа. Аԥсуа жәлар ирыхьчон рхәышҭаарақәа, рԥеиԥш. Аҟырҭуа қәылаҩцәа уи ԥырганы, ҳтәыла ԥсышәак ықәмыҩуа рнапахьы иааргарц рҭахын.

Аԥсуаа ианакәзаалакгьы агәра

(Иацу 2-тәи ад.)

ЧЫДАЛА АГАЗЕҬ «ААМҬА» АЗЫ

АЖӘҨАХЫРЕИБЫҬАРА АХЫԤША

АИҾЦӘАЖӘАРА

1992 ш. август 14 рзы Қырҭтәыла Аҳәынҭхеилак арбџьар мчқәа Аԥсны ианақәла ҳажәлар аҷа иҿагылеит, аԥхьатәи амш инаркны Аԥсадгьыл ахьчараҿы ҳтәыла аҵеицәа гәымшәақәа афырхаҵара аадырԥшуан. Ақәылаҩцәа ирҿагыланы ақәԥараҿы рлагала маҷымкәа иҟоуп ҳаԥсадгьыл ҳацрыхьчарц хатәгәаԥхарала Аԥсныҟа иааuаз Нхыҵ-Кавказ ашьхарыуа жәларқәа рхаҭарнакцәа. Урҭ рахьтә азәырҩгьы ҳтәыла ахақәиҭреи ахьыԥшымреи рхы ақәырҵеит. Аибашьра ҟалаанза еиԥш, Аԥсны ашәарҭара ду иантагыла аешьаратә жәларқәа рҵеицәа иаадырԥшуаз адгылареи урҭ иаанырҡылоз аҭыԥ иамаз аҵаки дрылацәажәоит усҟан Кавказ ажәларқәа Рконфедерациа ахантәаҩы актәи ихаҭыԥуаҩс иҟаз, апоет, ауаажәларратә усзуҩы Геннади Аламиа.

– Геннади Шьаликәа-иԥа, ҳара иаадыруеит ҳашьцәа нхыҵ-кавказаи ҳареи ҳаимадаракәа рырӷәӷәараҿы шәара ижәбахьоу аџьабаа, аибашьраан еиԥш, уи аԥхьагьы. Шәара ишәыбзоуроу рацәоуп Аԥсны аибашьра иантагыла шәҩыла хатәгәаԥхарала аҵхыраараӡы раара аус аҟны. Уи шԥеиҿкаахеи, ахы шԥаки?

– Аԥсны арыцҳара иантагыла хатәгәаԥхарала иҳацхраарц иааз рызбахә лассы-лассы иҳаҳауеит, аҵыхәтәантәи аамҭақәа рзы акәзар, еиҳагьы иалкааны иаҳгәалаҳаршәоит. Зегь раԥхьазагьы иазгәасҭарц исҭаху, иахьа имаҷҩым, ари аус иаармарианы иалацәажәо, избоит, исаҳауеит: ани нхыҵ дцаны ауаа ааигеит, егьи дцан иҟаиҵазиуз ҳәа. Аха, сгәанала, ус уцәажәар ҟалазом. Азәгьы ихахьы имгароуп, азәгьы дмыехәароуп ари аҩыза «афырхаҵара» еиҿыскааит ҳәа. Еиҿукаар ҟалоит, иаххәап, ачара, афестиваль, аха уцаны еибашьра уаала, сара сзыҳәан уҭаха ҳәа аҳәара улшазаргьы, нас уи хазҵо азә дҟаларгьы, даара иԥхашьараны исыԥхьазоит. Ҩажәихәба шықәса раԥхьа иҟалаз арыцҳара ду аан хатәгәаԥхарала Аԥсны аҵхрааразы еиҿкааз аус ларҟәны, ҳахьз алаҭаагоит ҳәа ирмарианы ҳахымцәажәозароуп.

…Илауҵаз ауп иаaурыхуа. Изхысҳәаауа, ҳаиашьаратә жәларқәеи ҳареи хылҵшьҭрала ҳшазәыку дырны, шьала-дала ҳшеиларсу азгәаҭауа, ҳажәларқәа рҭоурыхтә лахьынҵақәа реишьашәалара даеа лыҵшәак ҳнаҭар ҟалозма? Ашьа акгьы ахашҭзом, ашьа зегьы агәалашәоит. Уи ҭҵаарадырралагьы ишьақәдырӷәӷәахьеит. Акызаҵәык, ашьа аамҭала «ицәазар», иурҿыхар, уацхраар ҟалоит. Уи даеа усуп. Егьыс, сгәы ҟарҵарц рҭахны ианцәажәало акәу сыздыруам, ирҳәалоит (даеазә иакәзаргьы ус иарҳәоит): ҳашьцәа Аԥсны ацхраараӡы раара уара уоуп изыбзоуроу ҳәа. Аха сара ус ицәажәо ауаҩы зынзагьы сизыразым.

Насгьы абра иазгәасҭарц исҭаху, нхыҵааи ҳареи ҳаимадара аус аганахьала сара официалла маҵура чыдак сыманы сыҟазамызт. Кавказ ашьхаруа жәларқәа Рассамблеиа раԥхьатәи аиҿкааҩ сакәын, нас Аконфедерациа ҳәа ахьӡ аныԥсахха – аиҳабы актәи ихаҭыԥуаҩс сыҟан. Аибашьра аан Владислав Григори-иԥа иҟынтә абланкқәа сыцын, иара инапы аҵаҩны. Џьара шәҟәык сыҩуазма, џьара сцозма – В.Арӡынба ихаҭарнак ҳәа сыхьӡ аҵазыҩуан, сахьнеиуаз зеиԥшраз еиԥш.

– Ишԥаҟалеи Кавказ ажәларқәа Рассамблеиа аиҿкаара, нас – Аконфедерациа?

– Аарыхра уоурц азы зны илауҵароуп, нас иурашәароуп, џьара рҵәыгақәак ауҭароуп… Еиқәшәароуп арыци адгьыли, нас ақәа асроуп, амра абароуп… Аԥсны 25 шықәса раԥхьа иҟаз аибашьра аҭоурых ианалацәажәо, Кавказ ашьхаруа жәларқәа Рконфедерациа атәы рҳәалоит. Аха ҳаиашьаратә жәларқәа реидкылараӡы аханатә еиҿкааз «Аконфедерациа» акәзамызт иахьӡыз. Ҳара зегь раԥхьаза еиҿаҳкааит Ашьхаруа жәларқәа Рассамблеиа. Ари аидеиа аауан хаҭала Москва Алитературатә институт аҿы аҵара анахҵоз, иҳаҩсыз ашәышықәса 70-тәи ашықәсқәа инадыркны. Усҟантәи аамҭазы ашьхаруа жәларқәа рхаҭарнакцәа зегьы уаҟа аинститут иҭан. Ҳанеиҩызцәаха, ҳаизааигәахо ҳаналага,

(Иацу 4-тәи ад.)

ХЬЗЫ ИГАРЦОУП АХАҴА ДЗИУА...

Султан СОСНАЛИЕВ,
аинрал-леитенант, Аҧсны Арбџьармчқәа рштаб хада аиҳабы (1992), Атәылахьчара аминистр (1993), Аҧсны Афырхаҵа

Сергеи ДБАР,
аинрал-леитенант, Аҧсны атәылахьчара аминистрра аштаб хада аиҳабы (1993-1996), Аҧсны Афырхаҵа

Владимир АРШБА,
аинрал-леитенант, Аҧсны атәылахьчара аминистр (1992), Леон иорден занашьоу

Мираб КЬЫШЬМАРИА,
Ар реинрал, Аҧсны Аџьынџьтәылатә еибашьраан Мрагыларатәи афронт акомандаҟаҵаҩ, иахьа – Атәылахьчара аминистр, Аҧсны Афырхаҵа

АХАҴАРА ААМҬЕИ АЖӘА АМЧИ

(Иацу)

ргон арҿиаҩы – ашәҟәыҩҩы, апоет, аҭоурыхдырҩы, аҧсҭазаара аҧышәа змаз ауаҩы иажәақәа. Апоет, ашәҟәыҩҩы, дарбанзаалакгьы арҿиаҩы ихы-иҿы ала ажәлар ирбарҭан аҵабырг шьаҭас измаз, имҩақәҵагаз, еиныршәагаз, ирҿиагаз ажәақәа. Убри азы аамҭа хьанҭақәа раан икылкаан иахәаҧшуан исахьарку ажәа азҟаза ихымҩаҧгашьа, ицәажәашьа, ижәлар рлахьынҵа иазкыз азҵаарақәа рызбара ахәҭоуп ҳәа ишиҧхьазоз.

Аибашьра аамҭа хьанҭақәа раан апоет, апрозаик иихәоз, ианиҵоз, исахьарку ажәала ижәлар ирабжьигоз аҵакы дуззоуп ахақәиҭраз зхы иамеигзо зегьы рзы. Апоет иажәа згәаҿы инеиз, лакҩакрада издызкылаз ақәҧаҩ имч иацлоит, игәы ҭрысзом. Аус злоу – иара иалихыз амҩа шиашоу агәра игоит. Уби аҟнытә, усҟан, аибашьра аилашымҭаз аиҧш, иахьагьы аҵакы ацәыззом Аҧсны жәлар апоет Баграт Шьынқәба изкны еицырдыруа аурыс литературатә критик Вадим Кожинов, аҧсуа поет, аҵарауаҩ Борис Гәыргәлиа, апублицист Заира Ҵәыџь-ҧҳа уҳәа азәырҩы уи иҿцәажәаны, Урыстәылеи Аҧсни иҭыҵуаз акьыҧхь ианырҵаз астатиақәа. «Аурыс интеллигенциа ахаҭарнакцәа рыҟнытә хықәкыла исҳәо иаҳар сҭахуп, - аҳәоит Заира Ҵәыџь-ҧҳа аибашьра алагамҭаз жәлар апоет Баграт Шьынқәба имылхыз аинтервиу аҿы, - сҩыза ду, аҧсуа жәлар рҩыза ду, агәыраз ду зызҭоу Вадим Кожинов. Урыстәылан, дарбанзаалак дҽеазә иаасҭа, уи идыруеит Аҧсны алахьынҵа, Аҧсназы уи ииҳәаша имоуп».

Ажәа иалоу амч, ауаҩытәыҩса ихаҿы уи имҩаҧнаго «аусура», ажәа иабзоураны ицәырҵыр зылшо агәаҕьра заманалаҵәҟьа иаарҧшуп апоет Борис Гәыргәлиа ашәҟәы ианиҵаз аинтервиу аҿы. Ишдыру аиҧш, аибашьра алагамҭаз хьызла-ҧшала зыҧсадгьыл зхы ақәызҵаз апоет иҧа Абзагә Кәтол ақыҭан иабдуцәа рнышәынҭраҿы анышә данамарда, Борис Мрагыларатәи афронт аҿы даанхеит. Аҵарауаҩ, аазаҩ Павел Азынбеи иареи ҧсшьарак ҟамҵазакәа аибашьцәа ирҧылон, аинформациа ҿыцқәа рырҭон, ргәы дырҕәҕәон. Даара аинтерес амоуп абри аамҭазы Ҷлоу ақыҭа иалахан иҟаз Аҧсны жәлар рпоет Баграт Шьынқәба – апоет Б.Гәыргәлиа изеиҭеиҳәаз ажәабжь. Аоккупациа зызуз Аҧсны аҳҭны-қалақь аҟнытәи Қырҭтәыла ахада Е.Шеварднзе Ҷлоу иҟаз жәлар рпоет иахь инаишьҭит иҳәатәы хазҵоз ҳәа игәы иззаанагоз, игәаанагара иадгылоз, аҵарагьы змаз, ихәыдамыз ҧыҭҩык аҧсуаа рхаҭарнакцәа. «Урҭ Б.Шьынқәба иабжьыргеит Аҟәаҟа дрыццарц, - иҩуеит Б.Гәыргәлиа истатиаҿы, - аха иара имуит, дрыцымцеит. «Сыжәлар ирыхьуа сыхьааит», иҳәазаап жәлар рпоет. Уи ибзиаҵәҟьаны еиликааит апоет аҳҭны-қалақь ашҟа дыргарц зырҭахыз. Баграт Шьынқәба ижәлар рҿы дыҟан, уи ҳаҧсадгьыл ахьчаҩцәа ргәы арҕәҕәон, еизырыҩуан, еихаҵгылон. Б.Шьынқәба дцазҭгьы - аибашьцәа ирныруан, ргәы канажьуан, «ҳара азәгьы ҳаиҭахзам» ҳәа рҳәар ҟалон. Уи акәын Шеварднзе иҭахызгьы.

Мрагыларатәи афронт аибашьцәа ари ажәабжь амацәыс аиҧш иаарылсит. Ргәалаҟара шьҭнахит, ирыцлеит аибашьцәа рхыҧхьазара. Ажәлар агәра ргеит. Ари – ахақәиҭраз аҧсуаа имҩаҧыргоз еибашьран, ари – наунагзатәи ахьыҧшымразы хәычгьы-дугьы рхы зқәырҵоз ҧышәаран. Зынзаск дҽеа ҵакын иамаз уахи-ҽни дызлагылаз аҿар, ижәлар рхаҭарнакцәа идеизаланы уи Гәдоуҭаҟа данырышьҭуаз. Урҭ ирҭахын рҿахәы зҳәоз дрыхьчарц. Баграт Шьынқәба Гәдоуҭа аума, Москва амҵан, Переделкино аҧсшьарҭаҿы аума, ашәҟәыҩҩцәа дуқәа дрылатәаны акьыҧхьи, арадиои, ателедырраҭареи ирзыҟаиҵоз аиҧыларақәа рҿы иҳәон адунеи зыхьз ахыҵәахьоу аурыс шәҟәыҩҩцәа – Аҧсны иазку аҵабырг ауааҧсыра рхы-ргәаҿы анагара шрылшо, урҭ ражәа ажәлар маҷқәа реиқәырхара ишацхраауа. «Абри инадҳәаланы – иҩуеит Борис Гәыргәлиа апоет ду изикыз истатиаҿы, - сара исҭахын схы нарықәкны срацәажәарц ашәҟәыҩҩцәа зегьы, насгьы зегь раҧхьаза сыбжьы рықәсыргарц Урыстәылатәи Афедерациа ашәҟәыҩҩцәа, Украинеи, Белоруссиеи, Абжьаратәи Азиеи рышәҟәыҩҩцәа зегьы… Ашәҟәыҩҩцәа зегьы ацхыраара ҳаҭара рхы ахырымбаароуп…». Баграт ду арҭ иажәақәа – адунеи ашәҟәыҩҩцәа шьардаҩы ршьапы иқәнаргылеит.

Апоет иқәгыларақәа урызхәыцуа уҿааухар, изаҟаразаалак гә-каҳарак рныҧшзом, уи ажәлар амч ҷыда рыланаҵоит, агәыҕра рнаҭон, рыжәҩахыр еиднакылон. Аха, иага ус иҟазаргьы, уи ахьаа ду изнарҵысуан ижәлар ирымаз агәырҩа. Угәалаҟара шҧаҟоу ҳәа иазҵаауаз ажурналист Заира Ҵәыџь-ҧҳа, абас аҭак лиҭеит: «Аҧсны аҭагылазаашьа шыҟоу ауп сара сҭагылазаашьагьы шыҟоу». Ари ҵабыргын, Баграт Шьынқәба иаҟара зыхшыҩ цқьаз, Аҧсны иҟаз арыцҳара еилызкаауаз ауаҩы дҽеа гәалаҟарак иман иҟалазомызт. Абраҟа иазгәасҭарц сҭахуп дҽеакгьы. Аҧсны жәлар рпоет изкны аибашьра аан акьыҧхь ианылаз ажәабжьқәа ҳзеиҭазҳәаз Борис Гәыргәлиа ихаҭагьы илшаз рацәазоуп Мрагыларатәи афронт аҿы иқәгыларақәа, аибашьцәа анааилатәоз ирызнеигоз аинформациақәа, ргәы зырхаҵоз ажәеинраалақәа рыла.

Аҩада ишаҳҳәаз еиҧш, Ажәа – лаҧшхырҧагоуп, ажәа гәыҕроуп, ажәа ҧшза ауаҩы дарҧшзоит. «Ажәа – амалқәа зегьы ирмалуп, зны иҳарамуп, зны иҳалалуп! Зны инасыҧуп, зны иаџьалуп, зегь еизызго уи саркьалуп» - иҳәахьан апоет ду. Аха иҟоуп ажәа иахылҵуа амца аасҭа уи иамоу аҧхара аҵакы еиҳа ианыҳараку, уи аҩныҵҟатәи ашәахәа еиҳа имарианы, ихааны дҽеазәы игәахьы ианиасуа. Убри акәзар ҟалап аҧсуа дгьыл аҿы иҟаз арыцҳара ҳаҧсуа шәҟәыҩҩцәа дуқәа, еицырдыруа ҳҵарауаа Б.Шьынқәба, О.Дамениа, Ць.Аҳәба, Н.Кәыҵниа, Б.Саҕариа, Г.Шамба, В.Кәарҷиа, Н.Ҷанба аҧсуа дгьыл аҿы иҟаз арыцҳарақәа аазырҧшуаз, ҳажәлар руаз зныз ашәҟәы зырҩыз Урыстәылазегь апатриарх Алексеи II-тәи, Урыстәылатәи Афедерациа акультура афонд ахантәаҩы Д.Лихачов, Ашәҟәыҩҩцәа жәларбжьаратәи реидгыла актәи амазаныҟәгаҩ Т.Пулатов, Урыстәыла аҭҵаарадыррақәа Ракадемиа ахада Иу. Осипов, М.В.Ломоносов ихьз зху Москватәи Аҳәынҭқарратә университет аректор, академик Садовничи рахь. «Иахьа Аҧсны шьамханынза ашьаарҵәыра илагылоуп, - аҳәон ашәҟәаҿы, - уи зыхҟьаз, ҧсеивгаҩыс иамоу «адемократ» Шеварднзе иоуп… Аҧсни уи ажәлари рыхьчара аҧсуа жәлар рхала ракәзам изуалу, уи апату зқәу, аламыс змоу зегьы ируакуп».

Урыстәыла Пен-Центр апрезидиум ахь Аҧсны ашәҟәыҩҩцәа Реидгыла ахантәаҩы А.

ЕС-ИИУА ИРЫЦИУА

А. ГОГӘУА,
Аҧсны жәлар рышәҟәыҩҩы

Абри ажәытә ажәа аиҧш аҽакы иазҳәом, аҩажәатәи ашәышықәса анҵәамҭазҵәҟьа аҩажәиактәи алагамҭазҵәҟьа аҧсуа жәлар иргаз Аиааира атәы.

Уи азбахә, џьаргьы ираҳар зҭахымыз шырацәаазгьы, иаразнак адунеи иахьзеит, инаҩит аҧсуа жәлар рацәак иахьырзымдыруаз, зынзагьы иахьырзымдырзоз адгьыл харазақәа рҟынзагьы. Избанзар, аиаша-ҵабырги ахақәиҭреи рзы ақәҧара ахьнымҵәазо ари адунеи аҿы, ирацәаҩуп аҧсуаа иргаз Аиааира еиҧшу зықәнаго, иазгәышьуа ажәларқәа.

Асеиҧш аан, армаҷ хьзы ргеит рҳәоит. Аха, ари аиҧш Аиааира ашьҭа ихыз, уи азхьра зшьа иалаҵәахны иаазгоз, зхы ақәызҵахьоу – зегьы ҧхьазазар, ар дуҵәҟьа рылҵуеит. Абас, еицҵатәу зегьы анеицуҵалак, уи аиҧш амцабз хәыҵҟьарц шаҟа аҭаххаз уаназхәыцлак, шәышықәсала ада иузымшәо уи ақәра, аҵакы ду еиҳа иубарҭахоит. Иубарҭахоит уи аҭоурых ду шамоу.

Ари Аиааира ашьапы ҳҭоурых аҵахь иҟоуп. Абжьбатәи ашәышықәсаз Анаҟәаҧиа иҧашәыркын. Абри ҳҭоурых аҟәартәра ду иамоуп аҽа ҷыдаракгьы, иахьа уажәраанза аҭоурыхҭҵааҩцәа игәаарымҭаз. Шьоукы, уи атема ауадаҩра иахҟьаны, рымч азымхакәа иавсуеит, шьоукы, - еснагь цәгьала иҳашьҭоу, - аҵакы ахьдуу аҟынтәи. Ҳҭоурых шьҭнахыр, иҳаранакыр ҳәа иацәшәаны.

Абжьбатәи ашәышықәса аламҭалаз, аҧсуа жәлар зегьы ирдинны иҟалахьан, адунеизегьтәи адинхаҵаракәа инарылукаартә иҟаз – ақьырсианра. Уи аҧсуаа еиднакылт, рыжәларра арҕәҕәеит, иара убас, ирыланархәит абри адинхаҵара здызкылахьоу ажәларқәа зегьы.

Иара убри абжьбатәи ашәышықәсаз иит, ажәлар рацәа еиднакылт адинхаҵара ҿыц ислам. Ҳәара аҭахым, рыцҳашьара ззымдырзоз араб еибашьҩы Мурван Адагәа иаҳәа раҧхьа иргылан ақьырсианра иақәкын. Анаҟәаҧиа дназаанза иҧыххаа иқәиҵаз, иццышәтәареитәыз Аахыҵ-Кавказтәи аҳәынҭқарракәа, ақырҭуа ҳәынҭқарра ссақәагьы налаҵан, иқьырсиантә ҳәынҭқарракәан. Убри аҟнытә, аҧсуаа Анаҟәаҧиа амҵан иргаз аиааира, мехакылагьы, ҵакылагьы, Аҧсны азы маҵара акәым, Кавказ зегьы азы маҵарагь акәымкәа, ақьырсианра ахырҕәҕәарҭа Византиа анырра ахьынзаназаазоз зегьы азы иҭоурыхтә хҭыс дун.

Ари ақьырсианра аиааиракәагьы ируакын, аҧсуа жәлар рҳәынҭқаррагьы иахыҵхырҭан.

Убри, Аҧсуа ҳәынҭқарра зхылҵыз Аиааира ду, абысҟатәи шәышықәсқәа ирылсны иақәҿнаҭуеит ҩажәа шықәса уажәаҧхьа иаагаз Аиааира ҿыцгьы. Аамҭа егьа аҽакызаргьы, агеополитика егьа аҽаҧсахзаргьы, аглобализациа егьа ҳаиларҕәҕәа ҳакызаргьы, убарҭ ахыҵхырҭақәа рҷыдаракәа, рҟазшьа, иааидкылан усҟантәи аҭагылазаашьа уҳәа зныҧшуа аҿырҧштәқәа иреиҳау акгьы ыҟазам ҳара ҳзы иахьагьы.

Иқәгылоит азҵаара, изыхҟьазеи уа абаагәара ду, Аҧсуа ҳәынҭқарра амчгьы ҭаны, иҕәҕәацаза ашьапы иныҟәгылоны аилаҳара ҳәа. Ажәытә легендақәа ирҳәоит, убас абаа еиқәхаҧса иҟаҵаны ианаалгалак, инеилабга, инеилахәаша ианцоз ыҟан. Нас ажәҩан аҿы иҟоу амчқәа рҟынтәи адырра роуан, атәылаҿ зегьы зҿынҵәаауа бзиа ирбо акы, ма азәы даларчаҧаанза уи иаҟәыҵуам ҳәа. Убас иагьыҟарҵон, абаагәаракәагь еиқәхаҧса ишгылаз инхон ҳәа. Нас иарбану, дарбану уи Аҧсуа ҳәынҭқарра абаагәара иаларымчаҧаз, убасеиҧш иара ҟазҵаз рхаҭақәагьы, уинахыс бахҭак ирзеиҧшхартә?!

Аханатә, аҧсуа ҳәынҭқарра аҿаҧхьа Византиагьы даргьы еицҿакны иқәдыргылт ақьырсианра аҳасабтәқәа маҵара. Уи даара ибзиан инарыгзон аҧсуа ҳәынҭқарцәа. Аха уи, анцәа ду иус шакәызгьы, иара ахала маҵара ахгьы, ажәларгьы азеиқәырхомзаап, иазымыхьчозаап. Абаагәара «ирзаламчаҧаз» рдоуҳатә ҷыдаракәа, рбызшәа, рхатәы культура, иааидкылан ажәлар жәларны иҟазҵо акәхеит.

Уи, аҵыхәтәан еилызкааз, ауасиаҭ еиҧш инзыжьыз ҟалеит. Иаагозар, Мықә ауахәама ду зыргылаз, зыҧсыжрагьы убра иҟазҵаз Леон III. Аха аҕба зланыркылоз ашаха рымпыҵыхны иагахьан.

Ганкахьала, ҳажәлар уи Аҳәынҭқарра ду ақьырсианратә цивилизациа азы амцеи иҵнагеит, аҳәынҭқарратә культура ду иаланархәит. Аҽаганкахьала, хазтәи рмилаҭтә политика, рмилаҭтә культура хьыҧшны, акыраамҭаза ипроблема хьанҭан иннажьит. Дара иҟарҵаз, ишьҭырхыз аҳәынҭқаррагьы абахҭеиҧш ирыкәыршан иҭанакит. Убри нахыс аашә шықәса иҟаз Аҧсуа аҳра аҵыхәа шәаны аҕацәа рхыбра ишалаз инхеит.

Зегьы дара роуп, убрыгь иазымшьит ихьыҧшым амилаҭтә ҳәынҭқарра аидеиа. Уи аидеиа-жәла шәышықәсала ршьа, ргәхамышҭра, ргәыҕра, рычҳара иалакны еиқәырханы иааргон. Иахьынзауаз, изыблыша, иццышәызтәыша аҭагылазаашьақәа ирыцәгауа, ирывго. Ҧсыхәа аныҟамлалак, адгьыл аҵала иныҟәо азиасқәа реиҧш иҭаҵәахны. Уи ус ахьчара, ахзызаара, агәалашәара ажәлар зегьы рыҩныҵҟагьы амч аҵәымзыртә, иҿиалартә иазныҟәатәын, еснагь иазырхиалатәын.

Абас, зныкымкәа ҳажәлар аҟазаареи аҟамзаареи ацҳаҵәры иқәхахьазаргьы, иара аидеиа, алакә ҳақьым Лукман азиас даналаҳа ихәшәқәа зегьы иҟәызәзәаны ишагаз аиҧш, азра иҭазыргылахьоу акыр ҭәагашора рхыргазаргьы, ҳажәлар идмырзҵәҟьеит уи аидеиа еиқәырхага ду, мҩабжара инырмыжьит. Октиабртәи ареволиуциа ахааан уи цәырыргеит еиҵагылан иҟаз аҧсуа жәлар рҵеицәа, раҧхьагылацәа ирыбзоураны. Убысҟангьы, наџьнатә убри аидеиа зшьырц иашьҭаз аҕацәа рҟырҟы икылхны, автономиа ацәыргеит. Убри ақәҧара, аамҭагьы, аҕацәагьы рнацәа иадыхҵәалаз аиааира анналқәа назазаз рыхьз анылеит Д.Гәлиа, Е.Ешба, Н.Лакоба заҧхьа игылаз аҧсуа милаҭ ҳәынҭқарраз аидеиа азықәҧацәа.

Иахьа зегьы еицырдыруеит автономиа иаҳнаҭарц иахәҭаз азин бжам-ҽамқәа рыхьчараз закә аазабу изҭадыргылаз ҳажәлар зегьы, иреиҕьыз рҵеицәа. Аҧсны ашьа алыжж ишцоз ицон.

Ашьҭахьза, Асовет мчра еилышшо ианалага, уаанза ҳәынҭқарра змазамкәа убри амчра знаҭахьаз аидгыла республикақәа зегьраҧхьа ирыҧсахит, ҕәара-пара идәықәлеит. Арҭ, ҳара ҳаппонентцәа, ирызбеит абри аилаҩынтра, аилабгара рхы иархәан, иара бахҭас изоуны иҟаз Аҧснытәи автономиа зынза ианырхырц, ҳаидеиа, ҳақәҧара ашьаҭа ыҵыржәарц, аҧсы ҭырхырц. Ара дырҩагьых иааҧшит милаҭ рацәала еибаркыз ари аҳәынҭқарра ду аҿы амилаҭ зҵаара шаҟа ибаҧсны избаз, автономиақәа зынза ишзиндаз.

Аҭоурых аҿы, зегьы ҩныҵҟала иазыҟаҵан, хыҧара амуа аҟынза инаганы ауп аҽыҧсахрақәа шыҟало. Ҳажәларгьы, урҭ ирхылҵыз рҵеирагьы, ус зынза акы иазхиамкәа, еснагьтәи агәҽанызаара рымамкәа иҟамызт. Иара аҭоурых амҩаҧысшьа, ҳаппонентцәа рхы шымҩаҧыргоз - зегьы иднарбон ҳақәҧара азы еиҳа зҵазкуаз, еиҳагьы ишәарҭаз аетап ааигәахара ишаҿыз. Акыр шықәса ҵуан, ҳазҭагылаз иалыршан, рзинқәа рзы рықәҧара амехак дырҭбааиуеижьҭеи. Уи, иуҳәар алшоит, ажәлар зегьы алахәхартә иҟаҵан ҳәа.

Убас, еиҿкаан ҳхақәиҭраз ақәҧара аҭоурых зегьы аҿы аҵакы ҷыда аазхәоз, ақәҧара, уи иалахәыз аҽазны еиҧшымкәа еиҿызкааз,

Гогәуа, Аԥсны акультура афонд аиҳабы Д.Занҭариа, ажурнал «Аԥсны аҟазара» аредактор хада Ць.Аҳәба, еицырдыруа аԥсуа поетцәа М.Лашәриа, Н.Кәыҵниа, Иу. Лакрба ирыҩуан: «Қырҭтәыла аҳәынҭқарратә Совет арқәа рыцҳашьарада иԥыххааса иқәырҵеит амилаҭтә культура ахәыштәаарақәа зегьы: арадио, ателехәаԥшра, аполиграфиатә база, агазеҭқәеи ажурналқәеи рредакциақәа, атеатрқәа, ауниверситет, амузеиқәа…» Ашәҟәы иаҳәоз еилкаан – аԥсуа жәлар ацхыраара иаҳәон.

Лымкаала рызбахә ҳәатәуп аибашьра аилашымҭаз иҩыз И.Ҭарба, К.Ломиа, М.Миқаиа, Т.Аҵьба, С.Ҭаркьыл, К.Герхелиа, Н.Ҭар-ԥҳа, С.Дел-ԥҳа, Л.Тәан-ԥҳа, Л.Лиубченко, А.Бардодым уҳәа азәырҩы ражәеинраалақәа. Урҭ раԥҵамҭақәа амца ргәылоуп, аԥсадгьыл абзиабарала ирԥхоуп, иаадырԥшуеит ҳәар ргәымшәара, ирымаз ахачҳара. Рыцҳарас иҟалаз зызбахә ҳамоу апоетцәа зегьыцәҟьа Аԥсны ахақәиҭраз ақәԥара иазыркыз раԥҵамҭақәа рҭыжьра иахьымзазеит: иҟоуп зыԥсҭазаара аибашьра иааннакылаз, иҟоуп аибашьра иахҟьаны Анцәа иҟнытә ирымаз аҿҳәара аҟынза изынамзаз. Аха адоуҳатә мчы змаз урҭ ражәа назеит аҵабырг азы, аԥсадгьыл азы зыԥсы иамеигзоз аҵеицәа ргәы аҟынза.

Ауаҩы дины адәы данықәла инаркны аҳаҭа аиԥш диҭахуп аныҟәашьа изырҵо, ажәа агьама изыркуа, агәалаҟара изҭо, ахаҵара илазаазо, аԥсадгьыли аԥсҭазаареи бзиа изырбо амч. Уи иахьзуп ажәа, «амалқәа зегьы ирмалу», апоетцәеи ашәҟәыҩҩцәеи рбаҩхатәра иалаҵәаху. Заҟаҩ ргәы дырҕәҕәазеи, аҵабырг ахьчарахь ирыԥхьазеи урҭ рсахьаркыратә ԥҵамҭақәа, насгьы адунеи аҿҭәи арҿиаратә усуҩцәа рахь Аԥсны иазкны ирҩыз ашәҟәқәа. Абасала, ҳарҿиаратә усзуҩцәа ртема аеаԥсахит. Ҳашәҟәыҩҩцәа алагеит Аԥсны иҟаз аибашьра хлымзаах иазкыз арҿиамҭақәа раԥҵара. Аибашьцәа реиԥш рхы иамеигзакәа, ааԥсарада аус руан А.Гогәуа, Гь.Гәыблиа, М.Лашәриа, В.Амаршьан, Н.Кәыҵниа, Пл. Бебиа, Г.Аламиа, Р.Смыр, В.Занҭариа, В. Аԥҳазоу, И.Аҳаш-ԥҳа, Б.Барцыц-ԥҳа, Г.Аспа, А.Кәыҵниа, В.Шариа, Е.Ажьиба, С.Агындиа, иара убас урҭ иреиҵбацәоу арҿиаҩцәа А.Лагәлаа, Г.Кәыҵниа, Д.Начҟьебиа, Г.Сақаниа, З.Ҭҳаиҵыкә уҳәа азәырҩы.

Урҭ ражәақәа ҿык иҭыҵны ҿык иҭалон, ақәԥаҩ амч иларҵон, игәы дырхаҵон, аԥсадгьыл азы ахамеигзарахь иԥхьон. Зызбахә ҳҳәаз авторцәа рахьтә азәырҩы – хаҭала Москвеи атәыла дузза егьырҭ ақалақьқәеи рахь иҵаны адунеи зыхьз ахыҵәахьаз ашәҟәыҩҩцәа ирԥылон, ирарҳәон Аԥсны аԥсреи абзареи рхықә ишхықәгылоу, аха ахақәиҭраз ақәԥара ишаҟәымҵуа, дара ишрыдгылоу аҵабырг бзиа избо адунеи ажәларқәа азәырҩы. Аԥсуа шәҟәыҩҩцәа рышәҟәқәа ҵакыс ирымаз акзаҵәык акәын: милаҭк раҳасабала ҳажәлар ашьа иахәаеыр ҟалоит, ҳшәыҳәоит реиқәырхара, рыхьчара аус шәацхраа! Рыцҳарас иҟалаз, аҭыжьырҭақәеи акьыԥхьырҭақәеи аҕа инапаҿы иахьыҟаз азы, аибашьраан иҩыз, ашьеи алабжыши рыла ақьаад ианҵаз апоезиатә рҿиамҭақәа акыр реиԥш, аибашьра иазкыз апрозатә рҿиамҭақәагьы аԥхьаҩ иахь изнеизомызт. Иага ус акәзаргьы, поезиатә рҿиамҭак арадиои ателедырраҭареи рыбзоурала избоз-изаҳауаз рхыԥхьазара маҷзамызт. Апоет, апублицист Екатерина Бебиа-ԥҳа ауаажәларратә-политикатә усзуҩцәа, алитературеи акультуреи рызҟазацәа уҳәа рҿы имҩаԥылгоз аицәажәарақәа ажәлар агәалаҟара рнаҭон, аизызрыҩрахь, ахеидкыларахь ирыԥхьон. Аинтерес рыман арадиои ателехәаԥшреи рнапхгаҩы, апоет Ш.Ԥлиа иқәгыларақәа, апоет-алитературадырҩы В.Занҭариа еиҿикаауаз аиԥыларқәа, Аԥсны ахи-аҵыхәеи иргәылсуаз В.Никонов, О.Шамба, К.Гәлиа, Е.Хәаҵьаа аибашьра иазкны аефир ахь ма аекран ала ирышьҭуаз аинформациақәа. Урҭ зегьы иркьаҿны узрыхцәажәазом. Аҩада ишаҳҳәахьоу аиԥш, арыцҳара рзаазго аибашьра ажәлар аналагылоу, иаҵанакуа рацәазоуп зегь раԥхьаза ари аиакәым иақәызбауа иажәа. Ашәҟәыҩҩы, ауаажәларратә усзуҩы, апублицист Цьума Аҳәба ԥшра ҟамҵазакәа, азә иҳәатәы дазымзырҩыкәа, днатәаны «Адунеи аколлегацәа зегь рахь» ҳәа ииҩыз ашәҟәы ианиҵеит абас: «Шәыбжьы ҭганы ақырҭуа геноцид иацәышәыхьча аԥсуа жәлар… Аԥсны абжеиҳарак аоккупациа азууп… Шеварднадзе – ҩ-жәларык аибашьра рыбжьеиҵеит… Иршьыз рхыԥхьазара рацәоуп, урҭ рахьтә имаҷзам еиуеиԥшым амилаҭқәа иреиуоу, иубоит ақырҭқәагьы… Акыр иаԥсоу аколлегацәа, аҭынчра зҭаху зегьы! Шәара шәыбжьы дааннакылар алшоит шаҭара ззымдыруа ауаҩы! Анцәа дышәзылԥхааит!».

Абас иҟаз ашәҟәқәа роуп адунеи аҿы ажәа сахьарк азҟазацәа ршьапы иқәзыргылаз. Леонид Леонов, Сергеи Михалков, Тимур Пулатов, Владимир Солоухин, Азат Абдулин, Мустаи Карим, Иаков Козловски, Николаи Доризо, Михаил Алексеев уҳәа азәырҩы Қырҭтәыла ахадеи Қырҭтәыла ашәҟәыҩҩцәеи рыхьз ала ирышьҭыз ашәҟәаҿы иаахҵәаны ирҳәон: «Хара имгакәа иаанкылатәуп ари авандализм, Аԥсны жәлар аҭынчра рзырхынҳәтәуп» ҳәа. Зыхьз ҳҳәаз ашәҟәыҩҩцәа ирыбзоуроу рацәоуп аҕа иҭҟәаны иигаз ашәҟәыҩҩы Цьума Аҳәба ихақәиҭтәраҿы. Аԥсуа шәҟәыҩҩцәа рыбжьы иахьынзарҭахыз инахараны инамзозар, - уи иацнаҵон аҩада зыхьзқәа ҳҳәаз, адунеи иадыруаз ахьзқәа рыбжьы. Аҕа игыгшәыгра заҟа иҕьны, рыцҳашьарак ацзамкәа иааԥшуаз аҟара, иҵьбарахон, еиҳа-еиҳа иҕәҕәахон зеиҿызкаауаз, згәаҕ хыҵны ицоз аԥсуаа рҵеицәа рҭакқәа. Уи иабзоураны ахы иақәиҭтәхеит Гагра. Аҕа Урыстәыла аҳәаақәа дрыдцаланы, уи импыҵахалан имаз ақалақьи ақыҭақәеи рхы иақәиҭыртәит. – «Цакыла, ныррала, интонациала, - иҩуеит апоет, аҵарауаҩ Вл.Занҭариа Лиолиа Тәан-ԥҳа лҩымҭақәа реизга злаатуа истатиаҿы, - гимнк иацназго ажәеинраала «Аиааира ашәа» ахаҭеи уи ҳкомпозиторцәа иалырхыз ашәеи (акомпозитор К.Ченгелиа – аред.) зра-ԥсра зқәым, аԥсуа жәлар зегьы ирылаҵәахьоу, шеишықәсеи абиԥарақәа афырхаҵарахь ирыԥхьало ԥцамҭоуп». Ари ажәеинраала зыԥсадгьыл зхы ақәызҵаз лашьа Завер Тәанба ихьзынҩылоуп. Ажәеинраала аҵакы дырны, уи амч еилкааны, усҟан Гәдоуҭа К.Ченгелиа еиҿикааз ар рансамбль «Аиааира» ахьзиҵеит. Уи акьыԥхь ианылаанзагь Аԥсны ахы-аҵыхәа иахысит, уи наргзон аҭабиақәа рҿы, ар рыԥсы еиҭаркырц иахьааилатәоз, ажәыларахь иандәықәлоз. Апоет илыцьшьатәуп даеакгьы – аԥсуа жәлар ззықәԥоз аҵабырг иалахәын шәҩыла хылҵшьҭрала ҳара иаҳзааигәоу арԥарцәагьы, ажәеинраалаҿ иаҳԥыло ацәаҳәақәа урҭ идмырзуа аешьара азбахә ҳарҳәоит, лара илҭахуп ҳаиашьара ҕәҕәахарц.

Аиааира, аиааира,
Ишьҭышәх ҳа ҳбираҟ!
Аԥсны ԥшза ахақәиҭра,
Шәазықәԥа наҟ-наҟ!

Сашьцәа Нхыҵаа,
Аахыҵаа зегьы,
Ацҳақәа хышәҵа,
Ҳаиниарцаз лассы!

Л.Тәан-ԥҳа лыбла иабаз, иназаз ҳҭоурыхтә гәыҕра ду лара далагәырҕьартә аамҭа лмазагәышьеит.

Иаҳҳысыз Аҵьынҵьтәылатә еибашьраан аԥсуа ҿар ирыдгылан хамеигзарада Аԥсны иазықәԥоз ачеченцәа, аедыгьақәа, аҟабардақәа, аурысқәа, абазақәа уҳәа азәырҩы рзын игәышьҭыхгаз, игәырхаҵагаз акәны иҟалеит ашьҭахь акомпозиторцәа ашәа злырхыз Л. Лиубченко ипатриоттә жәеинраала «Абхазы, абхазы, вы правы…». Апоет Аԥсны диит, Аԥсны даазеит, илахьынҵа зегьы аԥсуа бзазара иадҳәалан. Уи ақырҭқәаицәымыҕхеит Аԥсны иақәлан бҵьарла иргарц ахьырызбыз азы, ргыгшәыгразы, даеа милаҭк бзиа иахьырымбоз азы. Лиубченко иҳәоит дышқәыԥшым, аха аԥсуа жәлар риашара дадымгылар игәы ишамуа. Апоет иҳәоит аибашьрахь ицо ижәлар, аиаша иазықәԥо аԥсуаа дрылагылан хамеигзарада дықәԥарц шиҭаху.

Александр Бардодым – зынза иқәыԥшзаз урыс поетын. « - Уи Аԥсны бзиа ибон, - иҩуеит апоет, аиҭагаҩ Денис Чачхалиа зыхьз ҳҳәаз апоет иажәеинраалақәа реизга ианиҵаз аԥхьажәаҿы, - Иҵон аԥсуа бызшәа, акультура, аҭоурых. Ари атәыла ирeиҕьыз аҵеицәа иара иҩызцәа гәакьақәа ракәын. Урҭ иара дрышьҭалан имԥшаазеит, дара-дара еибаԥшааит. Имарианы, азәгьы ирыдымҵазакәа». Уи Аԥсны ихы ақәиҵеит, аха уаанза инижьит назаза иԥсы ҭазҵоз ацәаҳәақәа:

Помянем тех, кто были с нами,
Кого судьба не сберегла.
Их души тают над горами,
Как след орлиного крыла.

Излоуҳәарызеи ажәала аибашьраан иаԥҵаз, аибашьцәа ргәы зырхаҵоз, рхы зқәырҵоз аус агәра дзыргоз исахьарку ажәа аҵакы! Бардодым иижәша азыхь ахы ыҵнахаанза ажәлар ргәаҿы дназеит, рхаҿы дынхеит.

Аибашьра иалахәыз азәырҩы изнысыз амҩа азбахә аҳәара рцәымҕуп, аха ирацәаҩуп иахьагьы уи ирыннаҵаз ахәрақәа. Зны ари аибашьра иаргәаҟуаз, уажәшьҭа зуаҩыбжара инеихьоу хаҵак ихигаз игәаларшәауа абас иажәа иалеиҵеит: «Анаара сеаҭан сшыԥшыз, адәы иаақәлеит ақырҭқәа. Икылкаан санхыс – аԥхьа игылаз дааизҟәыҿит, нас сабҵьар иқәыскит ивагылаз. Уи арԥысгьы дкахәхәа дныщьҭалеит…

Сара даара ирыцҳасшьеит еизҟәыҿызгьы, икахәхәа ишьҭалазгьы. Даара ирыцҳасшьеит. Ишԥасҭахыз урҭ ҳаргьы ҳрыцҳаршьозҭгьы!

Аха усҟан, - харҭ ҳабжьара аибашьра ҟалазомызт».

Терент Чаниа

АИААИРА

еидызкылаз, аҵакы акызтәыз ауаажәларра-политикатә хеидкыла «Аидгылара».

Абарҭқәа зегьы рыҵасит, ршьапы иқәнаргылт, ҳажәлар, абас шәышықәсала икамыжькәа, рхы-рыԥсы ақәҵан иааргоз рыгәҭыха ду анагзараз. Наунагза ирхырҳәарц атәра зцыз рҭагылазаашьа, ибжазтәуаз, илазырҟәуаз. Рхы иаԥшәымацәан, ауаатәыҩса реилазараҿ наунагза иалырхырц ҩашьара зқәым рҭыԥ.

Шеишықәсеи ақәԥара иаҿыз, еиҿызкааууаз ирылиааит аԥхьагылаҩцәа. «Аидгылара» иарласит урҭ ргылара, реизҳара. Еибашьрада еивысшьа аныҟамла, дара аԥхьагылаҩцәа ркогорта далнахит зегьы раԥхьагылара аҭакԥхықәра шьҭызхыртә иҟаз. Ари Владислав Арзынба иакәхеит. Уи ихаҭара, иҵара-дырра, ибиографиа - зегьы ақәшәон усҟантәи аҭагылазаашьа. Уи диит, даазеит иԥсадгьыл иахьазеиҟароу агәҭа, ижәлар рыцәгьеи рыбзиеи, рхьааи, рыгәҭыхеи далахәны, дац-ԥашәла дрымаданы. Насгьы, аамҭала, адәахьынтәгьы, ахарантәгьы ижәлар рҭагылазаашьа дахәаԥшыртә, дазхәыцыртә дақәшәахьан. Арҭ зегьы, ирҳәоз аҭагылазаашьа ҿыц, аиҭасра дуқәа, - узҵахаргьы ҟалоз, ушьҭызхыргьы, - иалнахқәаз, иҵәырнагаз дышреиуаз.

Даара иҭакԥхықәра ҕәҕәан убри аиԥш аамҭа хьанҭазы, аилабгара иаҿыз аҳәынҭқарра ду аҿы, усҟангьы, уаанза изықәнагаз зингьы, хәҭаагьы змамыз, аха зхақәиҭраз ақәԥара иаҟәымҵуаз, акыр идраҕахьаз автономтә жәлар раԥхьагылара.

Убри дадгылт, абысҟатәи шәышықәса рышьҭахь ихьыԥшым зҳәынҭқарра аиҭарҿыцраз иқәгылаз ажәлар раԥхьа дгылеит, риааира абираҟ шьҭихит, еиҭарҿыцхаз Аԥсуа ҳәынҭқарра аԥхьатәи ахадара азиуит Владислав Григори-иԥа Арзынба. Уи ихьзи иуси аҭоурых ҿыцза адаҟьақәа аадыртит назаза.

Иара убас, уи Аиааира ду анналқәа ирнылт Аԥсуа ҳәынҭқарра ҿыц раԥхьатәи азхаҵара ишақәнагаз иазыҟазҵаз, имҩаԥызгаз аҩбатәи Ахада Сергеи Уасил-иԥа Багаԥшь ихьз. Ҳәара аҭахым, убарҭ анналқәа рҿы иарбахеит ахеидкыла «Аидгылара».

Абасеиԥш иҟоу Иааироуп иахьатәи аныҳәа. Уи, иахылҵыз аԥсуа ҳәынҭқарра анаҩсгьы, ишьҭнахуеит ажәлар рдоуҳатә, рырҿиаратә потенциал, сферас иҟоу зегьы рҿы. Аҩажәиактәи ашәышықәса алагамҭазҵәҟьа аԥсуа жәлар рылша, излаҕәҕәаз зегьы еизрыкәкәаны, ирыгхахьаз азгәаҭан, ириашан, рҭоурых адаҟьа злаадыртыз Аиааира. Убасҟакгьы аҭакԥхықәра ацуп уи аныҟәгара, ишьҭыхны, иҳаракны. Иахьа мацара акәымкәа, уаҵәы мацарагь акәымкәа – ахааназ!

2013

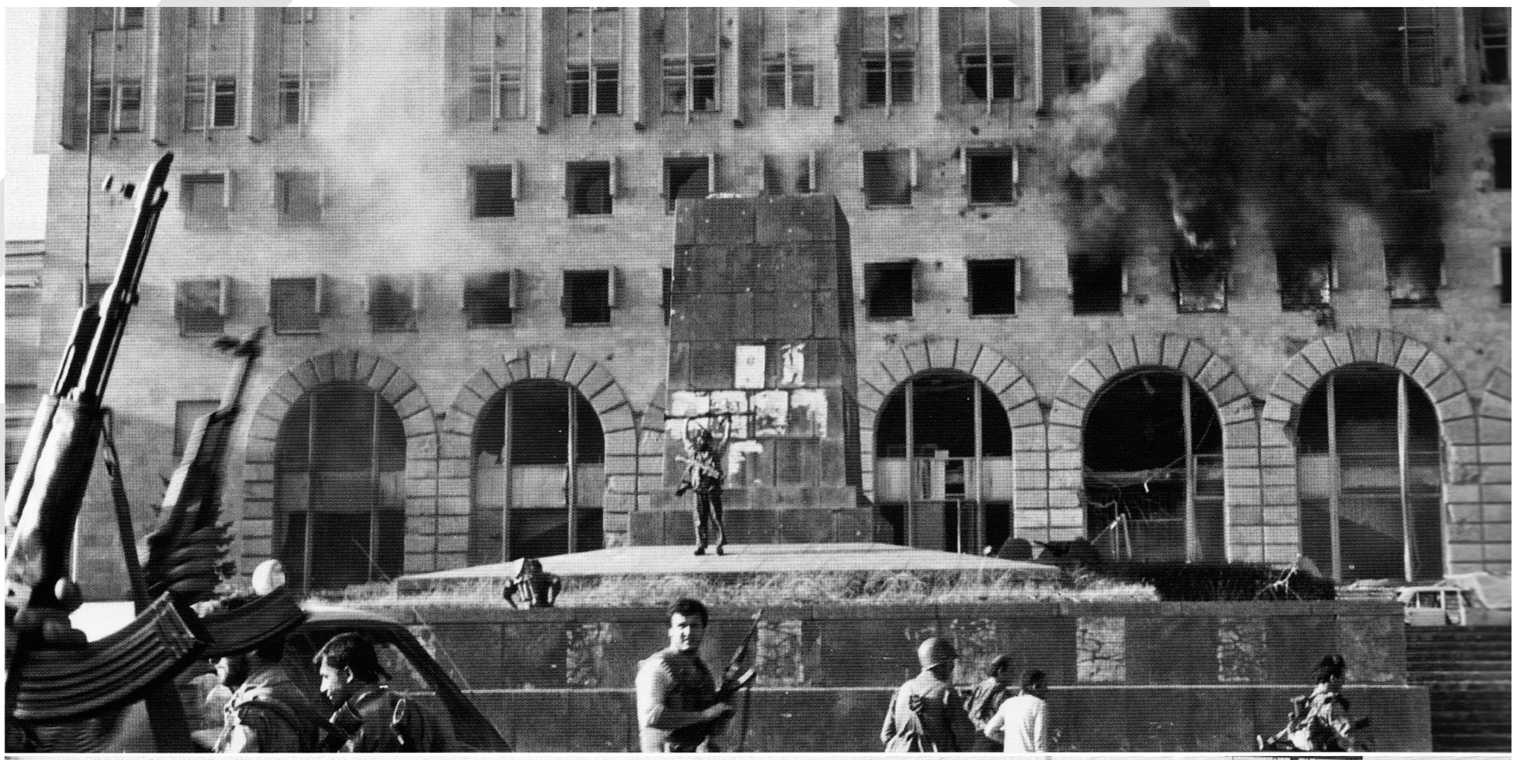

АЖӘҨАХЫРЕИБЫҬАРА АХЫԤША

(Иацу)

ҳаидызкыло џьара еиҿкаарак аԥҵазар бзиан ҳәа аидеиа шьҭыхны, ҳалацәажәо ҳалагахьан. Лассы-лассы ҳаиҭанеиааиуан. Убри иабзоурахеит Ассамблеиа аиҿкаара.

Иаахтны иуҳәозар, аибашьра аламҭалазы, ижәдыруеит, аамҭа дәҽакала иҟалахьан, азәгьы игәы иҭамызт ус еиԥш еиҿкаарак аԥҵара (иазхәыцуаз ыҟазаргьы, даара имаҷҩын). Уимоу, иахьа џьоукы-џьоукы еидтәаланы аибашьраан иаадырԥшыз «афырхаҵарақәа» еибызҳәо, усҟан ари аидеиа зынзагьы ирыдыркылазомызт, рхахьгьы иааргар рҭахзамызт. Уахь уцаны ҳашьцәа «урбыжкыр», арахь ақырҭқәа ргәааны иҳажәуҵоит, мамзаргьы – Аԥсны аибашьра ҟалар азәыр арахь иааны иҳацхраап угәахәуама ҳәа сазҳәақәозгьы ыҟан, изеицәаазарызеи. Аха сара ус акәзамызт сышхәыцуаз. Исҭахыҵәҟьаз, ҳашьцәеи ҳареи ҳазәыкны ҳҟалар, ҳажәҩахыр еибаҳҭар, ҳаҕацәагьы уи иацәшәаны ҳҿагылара, ҳабашьра рзыгәаҕьрым ҳәа акәын. Убри аҟынтә, ҳаалаган ашьхаруа жәларқәа зегьы ҳрылсит. Раԥхьатәи ҳныҟәарақәа раан ҳҩык-ԥшьҩык рҟынза ҳаицын, иаагозар, Валери Гамгиа, Аполлон Шьынқәба уҳәа.

Сапыҩланы иазгәастарц исҭаху, усҟан, Асовет Еидгыла ахаан аиҿкаарақәа раԥҵара имариаз усмызт, даара ишәаны-изаны, даара уазхәыцны, хшыҩла уацымныҟәар, иуҭахыз акгьы удырҟаҵазомызт. Изхысҳәаауа, сахьнеиуаз зегьы ирасҳәон, абригь-абригь арыцхә азы «Аидгылара» аизара мҩаԥнагараны иҟоуп, Аԥсныҟа ааԥхьарагьы шәырҭоит, шәнеира ҳазыԥшызаауеит ҳәа. Арахь ус еиԥш акгьы ыҟазамызт, санцоз ус еиԥш азәгьы акгьы саимҳәазеит… Аԥсны сахьааизгьы ус расҳәеит, абригь-абригь арыцхә азы ҳашьцәа аарц рҭахуп, аизара еиҿкааларц исыҳәеит ҳәа. Арахь - урҭгьы акгьы рымҳәазеит. Ажәакала, ас еиԥш анрасҳәа «Аидгылара» анапхгара уи иақәшаҳаҭхеит.

Ашьхаруа жәларқәа жәохә рхаҭарнакцәа Аԥсны иааит, аизарагьы мҩаԥгагеит, еиҿаҳкааит Ассамблеиа. Уи аҭоурых ҕәҕәоуп. Иааинырслангьы иуҳәо акакәым.

Занааҭла сиуристзам, аха Ассамблеиа Аԥҟаԥҵәа еиқәсыршәеит: уаҟа жәохә жәлар алахәын, жәохәҩык Ассамблеиа ахада ихаҭыԥуаа арбан. Акы еиҿукаарц азы уи иалаурхәуа ажәларгьы рҟазшьа удыруазарами! Урҭ зегьы «акака» румҭар, иалоумырхәыр иадгылома? Еиҭах ҳара ҳтәқәа рахьтә иаҿагылоз ҟалеит, жәохәҩык ахаҭыԥуаа убахьоума ҳәа. Закәанла, зин шьаҭала уахәаԥшуазар, ҵабыргны, жәохәҩык ахаҭыԥуаа рыҟаҵара шиашамыз саргьы исзымдыруа сыҟамызт, аха ҳажәларқәа реидкылара иахәарц, ҳаиҿкаара мхыбгаларц азы ус иаҭахын.

…Муса Шанибов аҟабардақәа ихьз рхәан дааргеит. Усҟан сара рацәак дсыздырзомызт. Ачеченцәа ракәзар, хазы Иандарбиев ҳәа иҟаз избахә рҳәеит Ассамблеиа ахантәаҩыс иҟаҵаразы… Сара Шанибов ихьз анырхәа садгылеит, насгьы еиҳа дәҽа ҵакык шьҭнахуан – ашьхаруа жәларқәа рыгәҭаны аҟабарда дҟалар. Еиҳабыс дҟауҵоит, аха ишԥа? Саалаган Махраддин Каттоев ҳәа ачеченцәа рделегациа иалаз иҿы сцеит. Сиҳәеит Ассамблеиа абыргцәа рхеилак напхгаҩыс дҟаларц, нас Шанибов диацәажәарц, Ассамблеиа анапхгара аҭаразы (Шанибови Каттоеви аҵара еицырҵон). Ажәакала, Шанибов диацәажәартә иҟаҳҵеит, дагьақәшаҳаҭхеит. Шанибов игәаԥхомызт Ассамблеиа ахьз. Убри аҟынтә, ҽенак (сара сыҟамызт) аизара ааҟаиҵан, ҳаиҿкаара Кавказ ашьхаруа жәларқәа Рконфедерациа ҳәа иԥсахит. Аха, акызаҵәык, иееимкәа иҟаиҵаз, аиҿкаара аԥҟаԥҵәаҿы ианиҵеит (В.Арзынба иамҳәазакәа акәхап, иарҳәазҭгьы дшақәшаҳаҭымхоз агәра згоит) абас еиԥш: Аконфедерациа – ари 1918 шықәсазы иаԥҵаз Ашьхаруатә республика иашьашәалоу еиҿкаароуп ҳәа.

…Мызкы аҟара ааҵуаны Аконфедерациа ахьзала ауаа ҿыцқәа ааит, зынза иаҳзымдырзоз, изусҭцәоу, изҿу еилкаамкәа. Ҳаиҿкаарагьы дара ирҭахыз дәҽа хырхарҭак арҭеит. Иаахжәаны иуҳәозар, ҳгәы иҭаз, ҳхы иҭаз (ҳара ҳәа сызҿу Ассамблеиа ауп) зегьы хдырбгалеит.

– Изеиԥшраз усҟантәи ҳаимадаракәа, ҳажәларқәа реиҿцаара? Насгьы еиҳарак изыбзоурахеи хатәгәаԥхаралатәи аҵысра?

– Усҟан Нхыҵ-Кавкази ҳареи ҳаизыҟазаашьақәа, ҳаиҿцаарақәа зынза дәҽакала иҟан: дара лассы-лассы ҳара ҳахь иаауан, ҳара ҳтәқәа уахь ицон. Иара сара схаҭа исымаз аҩызцәеи аимадаракәеи ирыбзоураны жәаҩык инареиҳаны ҳҿар Нхыҵ-Кавказ ареспубликақәа рҿы амедицинатә ҵара аиуразы иреиҳау аҵараиурҭақәа рҭаҵара сацхраахьан.

Изхысҳәаауа, аҳәынҭқаррақәа реидгыла Европа иҟалаанзагьы («Евросоюз» ҳәа иахьа изышьҭоу) Нхыҵ-Кавкази Аԥсни уи аҩыза аидгыла ҟалахьан (арахь дара ҳәынҭқарракәазамкәан). Акультуратә ԥсҭазаара, аҵарадырра, аспорт рганахьала уҳәа наҟ-ааҟгьы аицәажәаракәа ҟаҵаны, аусеицуразы аҳасабтәқәа азгәаҳҭахьан еиҿаҳкааз Ассамблеиаҿы. Аха Аконфедерациа анеиҿкааха нахыс, иазгәаҭаны иҳамаз ҳҳықәккәа, ҳидеиақәа еиԥхьбеит, ишысҳәахьоу еиԥш, хыхь ҳазлацәажәоз зегьы рхырбгаларахьы ахы хеит.

Абри ауп иааркьаҿны исҳәарц исылшо. Ажәакала, хатәгәаԥхарала ҳашьцәа еицҿакны адруҳәа раара аус аҟны иалкааз ролк «Аидгылара», мамзаргьы Аконфедерациа аума, дәҽакы-дәҽакы аума, инанагзеит ҳәа ҳазҳәазом. Иуҳәозар, хатәгәаԥхарала иҳацхраарц иааuаз реиҳараҩык Аконфедерациа азбахә зынзагьы ирыздырзомызт, иагьырмаҳацызт. Урҭ арахь раара ҩнуҵҟала «ирыцазҳәоз», хыхь исҳәан еиԥш, «ашьа агәалашәароуп».

– Ирҳәоит, ақырҭқәа ачеченцәа ҳара иаҳҿадыргыларц аусқәа реиҿкаара ргәы иҭан ҳәа. Ишәҳәарц ишәылшозеи убри аганахьала?

– Сыԥсҭазаараҿы џьара акыр сылшахьазар, акыр ҟасҵахьазар, зегь реиҳа иалыскаауа, ачеченцәа ҳара иаҳмабашьыртә аҭагылазаашьа аԥҵара сахьацхраоз ауп. Урҭ ҳара иҳабашьраны иҟан…

Ҟарабах аибашьра анцоз ачеченцәа азербаиџьанцәа ирыдгыланы аерманцәа ирабашьуан, дара хыԥхьазарала ҩ-нызқьҩык раҟара ыҟан. Аха еинымаалазт ихынҳәны Чечентәылаҟа иааит. Усҟан Асовет мчра акәын иҟаз, Дудаевгьы дмааизацызт. Панкиситәи аиҩхааҿы инхоз акистинцәа ҳәа изышьҭоу иреиуаз (дара чеченцәоуп) руазәк, ижәла сгәалашәом, Ачечен-Ингәыштәи Ареспублика Иреиҳазоу Асовет далан. Убри даалаган, Ҟарабах еибашьуаз, нас егьырҭ аруаа рҟынтә ауаа реизгара иеазикит. Ҩышәи хынҩажәаҩык рҟынзагьы аибашьцәа еизигахьан қарҭаа рыдцала. Ҵабыргуп, урҭ аԥсуаа ҳрабашьуеит ҳәа иаахтны ирҳәомызт, аха уаҳа изабашьуадаз, изҿадыргылодаз. Уажәшьҭа шәара шәазхәыц уи ахы ахьхаз, ҵакыс иамаз. Азнеишьа ԥшаатәын. Ус ҟашәымцан, уахь шәымцан ҳәа мчыла иааныскылоит ҳәа уалагар, акгьы алҵзомызт. Нас иҳазбеит ачеченцәа дара-дара, жәлантәыла аиҕара анрыбжьалалак, имҩаԥыргоз аныҳәара ҳҳы иаҳархәарц. Аныҳәара Аԥснынтәигьы ауаа алахәызар акәын. Аԥсны санааи, ианрасҳәа, Чечентәылаҟа аҵара зҭахыз рацәаҩымхеит. Аха ус ишыҟазгьы, апатриот, ауаҩ нага Грышьа Ашьхаруа днасыцхраан, абас автобуск иакуаз раҟара ауаа ҳаманы ҳцеит, аныҳәарагьы мҩаԥаагеит. Уи иаанагоз – ҳаишьцәахеит ҳәа акәын. Ишәаҳахьоума чеченк дҩагылан аԥсуаа дырҿагыланы деибашьит ҳәа. Уажәы сара салалом Гелаев иаара, 2001 шықәсазтәи Кәыдырҭатәи ахҭысқәа. Уи зынза ихазуп.

Убри ашьҭахь иҟалаз дәҽа хҭыскгьы. Ҽнак аҩны сшыҟаз аҭел исзасит Аҟәатәи аҳаир баҕәазаҿы ачеченцәа рҳаирплан тәеит, ҩынҩажәаҩык рҟынза еицуп, Бугаев ҳәагьы напхгаҩык дрыцуп, уара уҳьз иҳәеит рҳәеит. Ачечен-Ингәыштәи Автономтә Республика Аминистрцәа Реилазаара ахантәаҩы ихаҭыԥуаҩ Бугаеви сареи ҳаибадырхьан усҟан. Владислав Григори-иԥа ихаҭа абылтәы азыҳәангьы иара иахь сишьҭхьан. Ауха изулакгьы В.Арзынбеи дареи реиқәшәара еиҿыскааит. Ҳахьеиқәшәазгьы Ешыра ауп. Дара Арзынба, иҟауҵо зегьы иашоуп, уполитика иашоуп, ҳара уара ҳашудгыло агәра уҳаргоит ҳәа иарҳәеит. Нас ҳаирпланла Қарҭҟа иԥрит, Гамсахурдиа иахь (аригьы азәгьы издырзом). Ашьыжьымҭан аҳаирбаҕәаза аҟынза схаҭа инаскьазгеит. Гамсахурдиа иҟны иахьнеиз иарҳәеит (усҟан 1989 шықәсазтәи ахҭысқәа ҟалахьан), аԥсуаа рганахьала акы угәы иантоук, ҳара ҳҿы аус умоуп ҳәа. Даара аицәажәара ҕәҕәа рыман. Ашьҭахь иара Бугаев ила еилыскааит иахьнеиз ирҳәаз-ируз.

Изхысҳәаауа, абас еиԥш ахҭысқәа рацәаны иҟан.

Ақырҭцәа урҭ ачеченцәа рхалагьы ракәмызт иаҳҿадыргыларц ирҭахыз, егьырҭ ҳаиашьаратә жәларқәагьы дара рахь ихьадырԥшырц аусқәа ирҿын.

Аибашьра иалагаанзатәи ашықәсқәа руак аан, маи 21 аҽны, мчыла ихырцәаз Кавказ ажәларқәа ргәалашәара амш азы Нальчик аизара дузза мҩаԥыргеит. Аԥснынтәи уахь ҳцеит Ҭамара Шьаҟрыл-ԥҳаи егьырҭ ҳҩызцәеи ҳаицны. Ҳара ҳнеиаанза Қарҭынтәи аделегациа неихьан. Қырҭтәыла усҟантәи Иреиҳазоу Асовет ахантәаҩы ихаҭыԥуаҩ дықәгыланы дцәажәеит адыга бызшәала. Урҭ иааҟарымҵоз иарбаныз! Ҳара ҳахьцоз, ҳахьнеиуаз ма ҳаԥхьа инеиуан, мамзаргьы инаҳашьҭархны. Ҳусқәа рхырбгалара иашьҭан еснагь. Аха нхыҵаа ҳареи цәала-жьыла ҳаишьцәан, ус ҳагьаанхеит.

– 1992 шықәсазы, Аԥсны аибашьра иалагаанза акәын, ҳтәылаҿы имҩаԥысит акультура аԥсуа-адыга фестиваль. Ари ахҭыс ҳажәларқәа наҟ-ааҟгьы наунагза ргәаҵа иҭымҵәо иаанхеит…

– Ари афестиваль иазбаз даара ирацәоуп ҳашьцәа нхыҵааи ҳареи ҳаимадаракәа рырҕәҕәаразы. Амала раԥхьа уи аидеиа анрыдызгала, иадгылаз маҷҩхеит. Иабатәи фестивальу, ҳазҭагылоу умбазои ҳәа зҳәақәаазгьы ҟалеит. Аха сцо-сааауа санаҟәымҵза, имҩаԥысит ҳашьцәеи ҳареи ҳаигәныҩра даараза иацхраз афестиваль.

– Ишәгәалашәыршәарц ҳҭахуп Аԥсны Аџьынџьтәылатә еибашьра раԥхьатәи амшқәа…

– Аибашьра ианалага аҽны, сааҭк аҟара ааҵуаны еиԥш, Иури Калмыков аҭел дысзасит (Арзынба иахьгьы дасуазаарын, аха аимадара рзышьақәмыргылеит). Аҭагылазаашьа зеиԥшраз иасҳәеит. Иара Аԥсны аибашьра шыҟалаз, ақырҭцәа шҳақәлаз ажәабжь сааҭбжак иалагзаны адунеи зегь иахирҵәеит. Насгьы адунеи иқәынхо ачеркьес жәлар зегь рахь ааԥхьара ҟаиҵеит, Аԥсынтәыла аибашьра ҵысит, ҳашьцәа аԥсуаа рнырцәара иаҿуп, шәгыл ҳәа.

Август 17 рзы Чечентәылаҟа сцеит, сҭаацәа Аԥсны иааныжьны. Схәыҷқәа ахьыҟаз сыздырзомызт. Ашьҭахь исаҳаит урҭ Дамеи Кәыҵниеи Илиа Гәниеи иалыргеит ҳәа.

Сахьнеиз аизара мҩаԥыргеит, сара уа сықәгылеит. Саргьы хәыҷык сышны сыҟамзи, зегьы сзеилалан – сҭаацәа, схәыҷқәа, сыжәлар – даара ирџьбараны сцәажәеит. Ашьҭахь зны Иусуп Сосламбеков ицәажәарақәа руак аан иазгәеиҭон, Геннади Аламиа убас еиԥш дҳацәажәон, убри аҟынза ҳнеигон, ҳирԥхашьон, игәы акы алсыр ҳәа ҳацәшәаны иҟаҳамҵашазгьы ҟаҳҵон ҳәа. Иара Иусуп Сосламбековгьы сара снеиаанза телехәаԥшрала дықәгыланы абас еиԥш иҳәахьан: «Дом, в котором нас принимала абхазская мать, горит. Если есть мужчины в нашем народе, соберитесь и идите на помощь к своим братьям».

Ҳашьцәа хатәгәаԥхарала Аԥсны иааны иҟарцаз, азәгьы саҭаимҵааит, аха ҳара ҳакәзар иаҳзыҟамҵар ҟаларын. Абџьар шьҭыхны еибашьра иааз ртәы зынза ихазуп, аха иаҳҳәап, Шанибов иеиԥш иҟаз (уи дпрофессорын, дҵарауаҩын), Хабез араион аҟны амилициа аҟәша иеиҳабыз, абџьар наганы зыҩны иаҳҵәахуаз ачеркес Абу Банов… Иаҳҳәап, иахьа, анцәа иумҳәан, Нхыҵ-Кавказ ак ҟалар дарбан профессору, мамзаргьы дарбан амилициа аҟәша уеиҳабны, зусура ааныжьны еибашьра аҵара зылшара ҳәа санхәыцлак, аҭак аҟаҵара сцәуадаҩуп.

– Аибашьра иацуп аԥсыҭбарагьы. Ишԥарыдыркылоз ргәакьацәа хатәгәаԥхарала иеибашьуаз рҭахара, рхы шԥамҩаԥыргоз ранацәа, раҳәшьцәа?..

– Ҿырԥштәы заҵәык аазгоит. Чечентәылаҟа сцон, Нальчик сақәшәеит Аԥсны иҭахаз Науржанови Канукови рыԥсыбаҩқәа аннарга. Ауаа рацәаҩны еизаны иҟан. Азәы даасыдгылан исеиҳәеит, Науржанов иан џьоукы лацәажәеит, ҳҳәыҷқәа Аԥсныҟа ишьҭлатәзам, џьоукы еибашьуазар ҳара ҳаҷкәынцәа ҭахараны изыҟоузеи, бықәгыланы быҷкәын иҭахара бақәызба ҳәа. Даара иаасцәымыҕхеит, аха иҟасҵоз. Зегьы ҳгыланы ҳалзыԥшуан, илҳәарызеишь анаџьалбеит ҳәа. Дықәгылан ус лҳәеит: «Сара сыҷкәын уаха дыцәаны дааԥшыр, Аԥсны азбахә иҳәон, уи иара ихатәы ԥсадгьыл еиԥш ибон. Ус анакәха, сыҷкәын иԥсадгьыл азы, иашьцәа аԥсуаа рзы дҭахазар, сгәы иладууп». Иаҳәшьа лакәзар, ажәлар зегьы ырзырҩны убас лҳәеит: «Иҭахаз сашьа ишьа зуа аҟабардақәа рганахь хаҵа ҳәа уаҩ дыҟамзар, сеиԥка шәзынсыжьуеит, ахаҵеиқәа сышьаҵаны сашьа ишьа зуеит, сашьцәагьы срывагылоит».

Дәҽа хҭыскгьы. Грозныи сшыҟаз Аԥсны иҭахаз чечен ҷкәынак дышьны днаргеит. Иан аинфаркт лыхьны дышьҭан, Аргәын ақалақь аҟны дынхон. Иара иԥсыбаҩ ақыҭахь иганы анышә иамардон. Иан лҟны инеины лаҳәара азәгьы изымгәаҕьит. Аҵыхәтәаны сара сцар акәхеит. Саннеиҵәҟьа лара иаразнак илдырит ҽеи шыҟамыз. Ажәа мыцхәы шәзасыршьуазеи, смашьына дҭарианы дызгеит. Ҳахьнеиз, илыцхрааны дынҭырган, наҟ-ааҟ илыҵагыланы днарган лыҷкәын иԥсыбаҩ лдырбеит.

«Ҳашьцәа аԥсуаа! Иҭабуп ҳәа расҳәоит абас ҳаҭыр ақәҵаны сыҷкәын иԥсыбаҩ сзаазгаз. Уи Аԥсны ихы аҟәиҵеит. Сара сыҷкәын сизыгәдууп», – абарҭ ажәақәагьы аалҳәеит, дынхьыдышьшьит. Илыҵагыланы дрылыргеит. Лыԥсы маҷхеит, рҳәеит, аха усҟан лыԥсҭазаара далҵхьан.

Иахьагьы абарҭқәа анаасгәалашәо, сгәы сҭаҵәуоит, схәы-сжьы қақаза еилагылоит. Ҳара иахьа уажәраанзагьы цқьа иаҳзеилымкаацзар ҟалап, зеиԥш аҭоурых иамҳәац, ҳашьцәа иҟарцаз адгылара аҵакы.

– Хатәгәаԥхарала Аԥсны дгьыл ахьчаҩцәа ирыцхраарц иааз даараза ирацәаҩуп, Нхыҵ-Кавкази Алада-Урыстәылеи рҟнытә еиԥш, Ҭырқәтәыла, Сириа уҳәа рҟынтәигьы. Шәаазааҭгыларц ҳҭахуп аибашьра аламҭалазы, 1992 шықәсазы Владислав Григори-иԥа Арзынба Ҭырқәтәылаҟа ицара, анаҩс уи ҵакыс иаиуз ҳџьынџьуаа рхаҭарнакцәа хатәгәаԥхарала рҭоурыхтә ԥсадгьыл Аԥсны ахьчаразы раара аус аҟны.

– Урҭ амшқәа ибзиазаны исгәалашәоит. Владислав Григори-иԥа Ҭырқәтәылаҟа ицара иазыразымызт усҟан икәша-мыкәша игылаз ауаа: аурысқәа ирҭахым, насгьы ақырҭцәа урбыжкуеит ҳәа. Аха иара убас еиԥш ҟазшьа ҷыдак иман, игәы иҭеикыз иԥсадгьыли ижәлари ишрыхәо идыруазар, азәгьы ииҳәо хьасгьы имазамызт, иаҭаххозар иԥсгьы аҟәиҵон. Хаҭала саргьы аделегациа салахәын. Зегь раԥхьазагьы иазгәааҭатәу, В.Арзынба Ҭырқәтәылаҟа ицарала идирбар иҭахын аԥсуаа хыԥхьазарала шә-нызқьҩык рыдагьы шыҟоу, насгьы уа инхо ҳашьцәа рыԥсадгьыл ахь рхьарԥшра, ргәы аҭыгара уҳәа. Ҳдиаспора ахаҭарнакцәа даараза ибзианы иаҳԥылеит, ҳәынҭқарра дуззак ахада ишиԥыло еиԥш.

Абраҟа хҭыск сгәаласыршәар сҭахуп. В.Арзынба Мусҭафа Қемаль Аҭаҭиурк анышә дахьамадоу имовзолеи аҟны дшыҟаз жәдыруеит. Аха иара уахь днеиаанза Арзынбаки сареи ашьыжь заанаҵы ҳнеит. Ҳахьнеиз, аинралк днеиааиуа даҳбеит. Иахьа Аԥсны анапхгаҩы даараны дыҟоуп, ҳаизыԥшуп ҳәа ҳаиҳәеит. В.Арзынба днеит, ашәҭқәа шьҭеиҵеит, асасцәа рышәҟәаҿгьы анҵамҭа аанижьит. Ҳдәылҵны ҳанцоз ани аинрал даҳахьзан, сара аус зуеижьҭеи акыр ҵуеит, арахь имҩахымҵыц, изымбац ҳәа уаҩ дыҟам, аха ари шәхада зегь раасҭа дыԥшзоуп, излазбо ала зегь раасҭагьы дҟәышзар ҟалап ҳәа ҳаиҳәеит.

Ажурнал «Абаза» аныҭсыжьуаз В.Арзынба Аҭаҭиурк имовзолеи аҟны иаанижьыз анҵамҭа ԥшааны искьыԥхьырц сҭаххеит. Аха ҳанашьҭала, архив аҟны ҳаннеи, иҟазам ҳәа ҳарҳәеит. Иџьасшьеит, илакәысшьеит, избан акәзар усҟан анҵамҭа аныҟаиҵоз ҳаблала иаабон, зегь уа ҳицын. Саргьы иааигәарашәа сгылан. Амала ииҩуаз, излаиҩуаз абызшәа еилсыргартә исызгәамҭеит. Сгәы иаанагеит, дәҽа бызшәак ала иҩрымызт ҳәа. Изхысҳәаауа, урҭ анҵамҭақәа еизганы шәҟәыкгьы иҭрыжьхьеит. Аха иҟазам В.Арзынба итәы. Зны уахь исыцны инеиз Бедиз Кәарацхьелиа-ԥҳа, анҵамҭа шәыԥшаанза абра стәаны амлашьра салагоит ҳәа ралҳәеит. Ас анылҳәа, иацәшәоу здырхуада, иҵегьы ҳаимдоит, иҳаԥшаауеит рҳәан, ҳақәдыргәыҕит. Ауха аҭел иасит, акы аабеит иара акәзар ҟалап ҳәа.

Адырҩаҽны ҳаннеи иаацәырганы иаҳдырбеит. Иҩуп аԥсышәала: «Аҳақәиҭра иазықәԥоз, аҳәынҭқарра дузза шьақәзыргылаз, ажәларқәа зегьы бзиа ирбо Қемаль Аҭаҭиурк», аԥсуа жәлар рыхьзала, Аԥсуа ҳәынҭқарра ахьзала, В. Арзынба, Аԥсны Иреиҳазоу Асовет Ахада ҳәа аҵаҩны. Арҭ

ажәақәа иара В.Арзынба ихаҭа изаҳкыртә иҟоуп иахьа.

Иҟалаз уи ауп, ашәҟәы аныҭрыжьуаз ианыз аԥсышәала ианзамыԥхьа, ианырзеилымкаа, иԥхьаркит. Нас иҳарҳәеит, абас ахьрыхьыз азы аҳәынҭқарра дуқәа рнапхгаҩцәа анаҭаауа ииаанрыжьуа анцамҭақәа знырцо ашәҟәы аиҭаҭыжьраан ианаҳцоит ҳәа.

Нас уа, Ҭырқәтәыла аиԥылaрақәа рацәаны иҟан. Балбаллы ҳәа иахьашьҭоу ақыҭаҿы ҳаннеи, издыруаз ҩыџьа тракторк акабина сынҭадыртәан срылганы абнахь сыргеит. Амагнитофон ныкәырцан абасгьы сарҳәеит: «Иҟоу аиаша ҳауҳәароуп, убжьы ҭааҩуеит. Уара уаадыруеит, угәра аагоит. Иааиуеит џьоукы анс рҳәоит, џьоукы арс рҳәоит. Уара иудырyа, угәаанагара ҳауҳәарц ҳҭахуп. Убжьы абра ианылоит, нас уамырԥхашьааит». Саргьы сыԥшҩым, сынцәам, аха сгәаанагара расҳәеит, аҭагылазаашьа шыҟаз, аибашьрагьы ҟаларц шалшо… Ашьҭахь хатәгәаԥхарала ииааз аҷкәынцәа реиҳараҩык убра В.Арзынба даннеиз иҟаз, иалахәыз роуп. Ажәакала, В.Арзынба Ҭырқәтәылаҟа ицара аҵак дузза аман, иазбазгьы рацәоуп. Аха иҳәатәуп, уаанзагьы, уи ашьҭахьгьы Аҭаи Ацәышбеи, Ирфан Аргәыни, нас урҭ рҩызцәеи Аԥсны адгылaразы еиҿкааны ирымаз аилак абзоурала ҳдиаспора рыҩнуҵҟа аус дуқәа шеиҿыркаауаз, аџьабаа ғәғәаны ишырбахьаз.

Хатәгәаԥхарала еибашьуаз рызбахә анаҳҳәо, ибжьаҳажьыр иашам Алада-Урыстәылантәи иҳацхраарц иаазгьы. Абри аус аҟны зегь раԥхьазагьы зыхьз ҳәатәу дреиуоуп Константин Озган.

– *Ирҳәоит Дудаев иҿы шәара ишышәҭахыз шәнеиуан-шәааиуан, шәидтәаланы шәиацәажәон, шәзызнеиуаз аусқәагьы ҟамцакәа шәдәылҵуамызт ҳәа…*

– Дудаев иҟны сышнеиқәоз-сшааиқәоз зегьы ртәы ара иалаҳҳузеи, аха азцаара аныкәшәыргыла, хҭыс заҵәык шәасҳәоит.

Ари еnaк зны Грозныинтәи рациала Тҟәарчали сареи ҳаимардеит. Иҟоузеи ҳәа санразцаа, иҳамоу ҳабџьар, ҳџьaԥҳаны даара имаҷхеит рҳәеит. Саалаган Дудаев иҟны снеит, иҟоугьы абас-абас ауп, аԥсуаа убас узаарыцҳауеит «хыхь Аллаҳ дыҟоуп, ҵаҟа – Дудаев», ԥсыхәак ҳзыҟауцароуп ҳәа. Аԥсны аҳәаа аҟынза абџьари аџьаԥҳани ргаразы авертолиот ҳаиҭар сҭахын. Ҳанеицәажәа, ашәҟәы ҩны иситеит, «Выполнить рейс с гуманитарным грузом до границы с Абхазией» ҳәа анцаны. Дудаев ихаҭа иԥырҩы дситеит. Убасҟан, анс акә, арс акә, Тҟәарчали Аҷандареи 19 реис ҳзыҟаиҵеит. Ашьҭахь иара Ахбиук дҭахоит, Васиухин ижәлан.

– Изеиԥшроузеи шәара шәгәаанагарала усҟан аиашьара ҳзызуз, зшьа ҳазказҭәааз ҳашьцәеи ҳареи иахьатәи ҳаизыҟазаашьа? Иҟаҵатәузеи ҳаимадарақәа рырғәғәаразы, иҭахаз рыхьз акамыршәаразы?

– Ауаҩы дануаҩха, иуал иқәушәа даеазәы дихәамԥшуазароуп. Ауаҩы абзиара узыҟаиҵазар, уаргьы акы шухәҭоу удыруазароуп. Иаҳзыҟарҵазар, ҳара ҳаԥсоуп ҳәа ҳамхәыцлароуп. Хатәгәаԥхарала аҷкәынцәа шәҩыла ииааз рахьтә зхы ақәызцазгьы рацәаҩуп, убри ԥхасҭаҳтәыр ҳәа сацәшәоит. Избан акәзар, усҟан ҳшеибабоз еиԥш, усҟантәи ҳаизыҟазаашьақәа иахьа иҟазам. Аҵыхәтәантәи аамҭақәа рзы «ахьз» мацара ҳашьҭалан, аус атәы ҳхашҭызшәа аҭагылазаашьа ҟалеит.

Иҭахаз рыхьз кашәара ақәзам. Урҭ аҭоурых аҟны ианyп, рыхьзқәа наунагза ииаанхоит. Аха уи адагьы иҟаҳҵаша рацәоуп. Акызаҵәык, иҳалшо, иҭахаз рыхшара, рҭаацәа ыҟоуп, убарҭ Аԥсныҟа иааганы пату рықәаҳцо, абраҟа рыԥсы дҳаршьо, рабацәа, рашьцәа рхы зқәырҵаз ҳаԥсадгьыл рбо, ҳаԥсҭазаара иалархәны иҟаҳҵароуп. Убри аганахьала иҳамоу ҳмал-ҳшьал уҳәа ҳармеигзароуп. Избан акәзар, иахьа ҳара иҳамоу аҭагылазаашьаҿы урҭ рыхәҭа алоуп. Ҳаизыҟазаашьақәа иҵегьы еиғьтәтәуп, ҳаимадарақәа рғәғәатәуп. Уи азы дасу ирылшо ҟарҵароуп, иахьыҟазаалакгьы, изҿызаалакгьы, ахзыргара мацараз акәымкәа. Дасу дахьгылоу аҭыԥаҿ илшо ахәыҷы азы ихы дамеигзароуп. Аҵла злагылоу адацқәа рыла ауми. Аха аҵла ус иԥшзаза, иғәғәаны, иҳаракны изыҟалазом ҵаҟа ихәыҵоу адацқәа ракәымзар, урҭ «аус рымур»... Иаҳҳәап, ишԥаҟалои адацқәа «ҳаргьы ҳарбаait» ҳәа адгьыл ихәыцыцырц рҭаххар? Аҵла иазҳаларц азыҳәан адацқәа рроль ухәмарроуп. Уи зхысҳәаауа, иҟаҳцо зегьы гәык-ԥсык ала иҟаҵалатәуп, ус баша ахзыргаразы, ахьз азы акәымкәа.

Хатәгәаԥхарала Аԥсныҟа иааны аџьабаа збаз зегьы иҭабуп ҳәа расҳәоит, ирбаз аџьабаазы, иаадырԥшыз агәымшәаразы. Иҭахаз ргәалашәара аҿаԥхьа схырхәоит.

Аиҿцәажәара мҩаԥигеит
Алхас ЧХАМАЛИА

Баграт ШЬЫНҚӘБА

Сыԥсадгьыл, угәынқьбжьы саҳауеит

Сыԥсадгьыл, угәынқьбжьы саҳауеит,
Ҭынч сызлацәарызеи?
Рыԥсы ухҭнырцоит, уцеицәа
 еибашьуеит,
Сызхәарҭахарызеи?

Сыԥсадгьыл, ҵеи-мшык дузиуеит уаха,
Азҳаха иаурыма?
Ма агара днылҵны хацәнымырха,
Убригь деибашьрыма?

Уи ахәыҷ баҳча цәҟьарас иҟазцаз,
Уацәтәи ҳамш ауп иишьуаз!
Иан иҳалҳәоузеи агыгшәыг дзаазаз,
Илымоузеи хҿыхшьас?

Аҭакәажә дындәылцан лыҩны дырҳәит,
Аҟәџьалҵәҟьагьы лцәыргеит.
Атанккәа нажәлан қыҭак аадырҳәит,
Ҩнызаҵәыкгьы нымхеит!

Наџьнатәгьы идыруп – ақәылаҩ дшәиуп,
Иуаҩра ихыхуп.
Уи джьышуеит, дшьашуеит, ԥсыла
 дымлашьуп,
Игәы акәзар – хаҳәлыхуп.

Ҳаԥсадгьыл иақәлаз, ар еиқәных
 рцысны,
Шьала зымҩа хызтыз,
Ԥсуа зхылаҳәо данымкәа Аԥсны,
Нас уи аума изқәикыз!

Жәлар рышәи зышьҭалаз уи мра
 изкаԥхом,
Амаҭ шҳам дагәылхуп.
Жәлар рышәи зышьҭалаз, лаҕырз
 изкаҭәом,
Анышәҵәҟьа дацәымғуп!

21. 09. 1992 ш., Ҷлоу

Иван ҬАРБА

Ахақәиҭра

Хақәиҭроуп ауаҩы иҩны данаԥшәымоу,
Иԥсадгьыл данахым атәым,
Иан лбызшәа абџьарцас ианимоу,
Уиадагьы шьамхы иҭахым.

Зыхиақәиҭу иоуп ишиашо игылоу,
Иқәгылоу зыдгьыл уаҩцас,
Инаскьа-ааскьароуп зыбла дыхгыло,
Ҳазшазгьы иҭахуп иара абас.

Ԥхареи лашареи агым ҳаԥсабара,
Аԥсны игыло амра еиԥшым еа мракы,
Аха Аԥсны иагын ахақәиҭра лашара,
Уи еиҳаугьы ҳазхьуам аеакы.

Суаажәлар игәаҟхьоу, суаажәлар
 гәымшәа,
Маҷкоуп ишәыгу – нас ишарккоит,
Азы ырԥан ишалырхуеиԥш афымца,
Шәықәԥара иалыԥхашт ахақәиҭра
 лашо!

1992 ш.

Кәымф ЛОМИА

Апоет игәы ахы аналамла

Ақырҭуа ир Аҟәа ианалала,
Раԥхьаза изеихсыз – Дырмит ибаҟа!
Аха апоет игәы ахы аналамла,
Иусқәа шеeимхоз идырит аға.
Апоет дхәуп, аха уи даагылазар
Дзышьцылаз ами – иԥызцәахьаз
 игәахы.
Омашәа ибатәзам Дырмит
 иааникылазар,
Аға иҭирҟьаз раԥхьатәи ахы.
Уи дымцеит иқалақь гәакьа далҵны,
Аға дшәа-зызоит дынҭаԥшыр илакҭа.
Сгәы иабоит дгылоушәа игәы иалсны
Имшираз ҳахьзымеизаз иҩнаҭа.
Иқалақь агәҭан дышгылоугьы ихала,
Аҟәа ахы ишақәиҭхо уи агәра игоит.
Ҵабыргуп аға ихҭыԥқәа инпыҟкалоуп,
Аха деицакуам, дыш-Дырмиту
 даанхоит.

Гьаргь ГУБЛИА

Аԥеиԥшхә

Саша Амҷба игәалашәара иазкны

Уи аены, телефонла ҳаицәажәон,
Сгәабзиарагь днаӡцааит ихьшәаны.
Гарсиа Лорка ишәҟәы даҳәон,
Иажәа сахьарк игәы азҭаны.

- Уи ицикл «Андалузиатәи ашәа».
Ҿыцмҭала саԥхьар сҭахын… -
Гәеиҵахарак аҵан иҿцәажәа,
Уи хьааны уажә сыбла ихын.

Ашәҟәы изалсхын, астол иныкәсцеит,
Азә илагьы изысҭирц убра.
Аха иамуит, амашәыр ихымԥеит,
Изырлашәызеи игәеынра?

Аибашьра амца дагәылсит,
Ианҩаҵҟьа днагылеит Гәмысҭа,
Шәарҭак ныжьны уа дымҩахымҵит,
Егры ихыркәшан аҵыхәтәа…

Шьҭарнахыс, уи уаҳа дызбашам,
Ибжьы-хаа саҳашам бзанцы,
Аха ихаҵара, аиаша,
Иазырхәашьуам иааҩыз иԥсзы.

Аеҵәақәа ашьхара инхыцит,
Руак шаԥшаԥуеит ааигәаза,
Гәғырҭа ԥеиԥшхәны сназхәыцит,
Ажәҩан иалхәхәа, иххаза.

Борис ГӘЫРГӘЛИА

Ахаҳә аамысҭашәа

Ехьарнахыс еиҳа ҳаҭыр уқәысҵоит,
Ахаҳә аамысҭашәа, издыскылаз сыԥсы.
Сыҷкәын дахьышьҭоу ихазгылара
 удысҵоит,
Уи дамеигзазеит уара узыҳәангьы
 иԥсы…

Ехьа сара сҟыбаҩ, сгәыблра уласҵоит,
Уизгыларц сарԥыс-сеибашьҩы баҟас.
Ихәыцрақәа уҭан амҩа уқәысҵоит,
Шәыԥсҭазаарак ирызхоит урҭ ԥсыс
 иухаз!..

12.09. 1992 ш., Ачаарқыҭ

Платон БЕБИА

Саб иҩны дыҩноуп аға

Аԥхын амра канаршуеит,
Асыԥсагьы агоит хагәха.
Сгылан ахара сыԥшуеит:
Саб иҩны дыҩноуп аға.

Ҭагалан еаҩрала иқьуеит,
Аҷыхь ааскьозаргь хаха.
Амш мыждоуп, аҵх гәынқьуеит:
Саб иҩны дыҩноуп аға.

Азын асырҳәы аныруеит,
Аха ицоит амра аныԥха.
Са сгәаҵа аҵаа ҭашәуеит:
Саб иҩны дыҩноуп аға.

Ааԥын амахәқәа арпытуеит,
Ахьҭагь цоит ахы ҭарха.
Адәқәа шәҭуеит, ахәқәа хтуеит:
Саб иҩны дыҩноуп аға.

Амшын ду жәылара иaaуеит,
Аха ихьаҵ ицоит шьҭахьҟа.
Ерцахә еимаџьахә иааԥшуеит:
Саб иҩны дыҩноуп аға.

Хәлар ишоит, ақәоура хкәоит,
Аҵыхәтә зегьы ирымоуп, аха
Ишыхәлац сгәаҵаҿы ихәлоит:
Саб иҩны дыҩноуп аға…

Мшаԥымза 8, 1993 ш.
Гәдоуҭа

Никәала КӘЫҴНИА

* * *

Иҭахаз иҳарҳәозеи, урҭ рымҩа
Ианысны ицеит, ишраҭәаз, хацацас.
Утәгьы рымам нас, ҳәатәгьы рымам,
Абранза иааины, ҳҿыхроуп изыхьзаз.

Настәи ҳара иаҳусуп, уара, ижәдыруаз,
Настәи ҳара инҳажьыр мҩабжара,
Нарцәыҟагьы урҭ азқәа изрыруам,
Иаҳарсит ауп хылагьы адамра.

Иҭахаз иҳарҳәозеи? Шәымшәан ҳәоу?
Шәықәԥала ҳәоу, шәшықәԥац, хацацас?
Лшәы лхьыссы дгылоуп Ан еиҭамҳәа,
Зԥацәа ражәа зызхара измаҳаз.

Ҳара ҳакәым, иара убригьы иларҳәом,
Урҭ аҷкәынцәа уаҳа џьара ажәак.
Иҳавагылом, џьара ҳахәра ҿарҳәом,
Иҟарцарангьы иҟам шьҭа шьаҿак.

Урҭ ирҳәаша рҳәеит рҭахарала,
Иаҳзеилымкаац ҳаилдыркааит иаҳа.
Иҭахаз иҳарҳәозеи ажәала, -
Ажәадагь ҳара уи анаҳмаҳа!

28.91.1993 ш.

Витали АМАРШЬАН

Аԥсны еиқәхоит

Аԥсны еиқәхоит, иҟалом еиқәымхар,
Аԥсны еиқәымхар – ԥсуа деиқәхом!
Аԥсны дықәҵроуп ҳаға гәымха,
Егры дырҳамцар ҟалом!
Дахабабеит Аҟәа баша,
Очамчыра баша икуп!
Ихала иҵихит дызгаша,
Ишьыга афара даҿуп!
Аԥсны еиқәхоит, иҟалом еиқәымхар,
Аԥсны еиқәымхар – ԥсыуа деиқәхом!
Аԥсны дықәҵроуп ҳаға гәымха,
Егры дырҳамцар ҟалом!

АЖӘА АБАҞА ЗҬЫНХАЗ

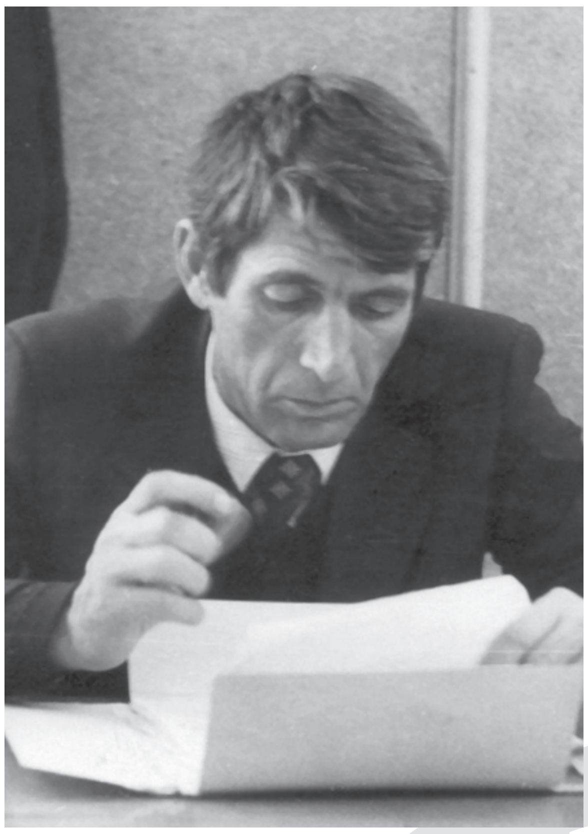

Апоет Таиф Аҵьба дҳалагылами-жьҭеи ҩажәеихәба шықәса инарыцны иҵуеит. Аҧсуа литература иаҧхаз апоет лаша иаҳзынижьит ихатә дунеи амаза иаҵаҵәахыз ипоезиа.

Таиф Аҵьба иҧсҭазаара кьаҿ иалагзан алитератураҿы дзыхьзаз маҷзам. Зҭәымҭа иҭагылаз апоет ирҿиаратә гәҭакқәа акыр ирацәаан, аха ампыҵахалаҩцәа дахьырмыгзеит… 1992 шықәса, октиабр 9 рзы, аибашьра хлымзаах асакьаҳәымҭазы, Аҟәа ақырҭуа қәылаҩцәа иуада дындәылган дыҭҟәаны дыргеит. Убри аахыс ихабар ыҟам, дыбжьазит.

Абаҩхатәра злаз апоет данҳалагылам, мыцхәы ҳрыхзызоит ирҿиамҭақәа реиҧш, инеизакны ирҿиара иаҵанакуа зегьы. Уи иаҧиҵеит ҧсра зқәым арҿиамҭақәа. Аха апоет иҭынхеит ирҿиаратә, иуаҩратә дунеи ган рацәаала иаазырҧшуа аибашьраан инапы иҵихыз асалам шәҟәқәеи амшынҵақәеи. Урҭ 1994 шықәсазы уи хаз шәҟәны иҭыҵит «Бзиала иаҳзырша!» хьзыс иаманы.

Арҿиаҩы иҵәыригоит аибашьра ҳаҧсадгьыли ҳажәлари зҭанаргылаз арыцҳара, урҭ рҧеиҧш иадҳәалоу ихәыцракәа, ақырҭуа қәылаҩцәа имҩаҧыргоз агыгшәыгракәа.

Аиааира 25 шықәса анахыҵуа, уаанзеиҧш, Таиф Аҵьба иҭаацәа, иуаиҭахы, иҩызцәа-иқәлацәа, ҩаҧхьаҿыцны, ихьааха ирныруеит арҿиаҩы иҟамзаара, хашҭрагьы иқәым.

Таиф АҴЬБА

АҦСУАШӘА

Уа радари, рада гәышьа,
Иаҳҳаагахьоу шьардагәышьоуп,
Иаҳҳаагахьоу ҳашьҭагәышьам,
Аринахыс ҳшаҭагәышьа.

Уа радари, рада гәышьа,
Ма ҳқьиара гәаҭагәышьа,
Уа ҳаҧсуара, ҳашьҭра мызуа,
Иахьынзауа ҳажәла шьҭыҵуа.

Уа радари, рада рҳәама,
Дгьыли жәҩани рылҧха ҳама,
Ҷкәыни зҕаби еидеырбало,
Хаҵеи ҧҳәыси рҳәоу еинаало.

Уа радари, ҳҵеира иацло,
Уа ҳшәарҭамхо ҧашәла-дацла,
Ианҳалымшо уа иҳахьзаша,
Иааҳамданы ҧхьаҟа изгаша.

Уа радари, ҳгәыҕра ҳамжьо,
Иҳашьҭалан иааиуа ҧхамшьо:
Уа ҳаламыс, ҳҵабырг-ҳиаша –
Изҳарҳаша, изыздырҳаша.

Уа радари, ҳашәа ҧымҵәо,
Уа радари, ҳамца ҿымцәо,
Уа радагьа, рада гәышьа,
Еиҭаҳәашьак ҳаҭагәышьа.

1992 ш.

Нели ҬАР-ҦҲА

ИХӘУ АЦӘАҲӘАҚӘА

Назаза иагымхо
амра азыҧхоит!

Еиқәхоит ари адгьыл
Ари адгьыл, ари адгьыл –
ҳадгьыл еиқәхоит.
Ҽазныкгьы иагымхо,
амра азыҧхоит.

Ҳазгылар, ҳазгылар,
ҳҳақәҵа ҳазгылар!
Ҳазҽеихар, ҳазҽеихар,
азәк иеиҧш ҳазҽеихар!

Иацеиҧш, жәытәан еиҧш
иаҳҳәоит иахьагьы,
ҳамҵоуп ныхак еиҧш
ажәгьы аҿагьы.

Иҟан, иҟоуп, нас,
усгьы аамҭагьы,
ианамаз, ианамамз уи
иҽеиу лыҵшәагьы.

Еиҭах аҧышәара
ҳааины ҳааҭагылт.
Изқәаҳҵаз аныҟәгара –
ҳцеицәагь нагылт.

Абыржәоуп ахаҵара
иаша анаҭаху!
Ахамеигза-хақәҵара,
аиқәхара захьзу!

Ҽазнык аҽҧышәаха
ҳаузом уажәшьҭа!
Аихара, аҽеихара –
Ақәҧара ҧшьа!

Аҧсуаа рычҟәынцәа,
Шәнеибац ҽазнык!
Бжьааҧнык иеиҧшымкәа,
Шәыдгьыл шәаныҟә!

Ари адгьыл, ари адгьыл –
ҳаҧсадгьыл еиқәхоит!

Ари адгьыл, ари адгьыл,
ҳадгьыл – ҳаҧсадгьыл!
Ҳаҧсадгьыл – ҳаҧс адгьыл!
Ҳаҧс адгьыл – ҳ-Аҧсны дгьыл!

Ҳазгылап, ҳазгылап,
ҳҳақәҵа ҳазгылап!
Ҳазҽеихап, ҳазҽеихап,
ҳадгьыл ҳазҽеихап!

Декабр, 1992 ш.

Сарион ҬАРКЬЫЛ

* * *

Нас ажәабжь иман дааит лмаҭа.
Дкылҟьан дааит анду лҧагьы.
Уи ллаҧықәшәа гәыҕрак лнаҭон,
Аха абду дыҟам иахьагьы.

«Ҭаҳмадак дсыман… Ҵьа дыжәбазар?
Имаҵьар кны, еибашьра дцон…
О, Анцәа! Анцәа!.. Иҧсы ҭазар,
Дмаар иуамызт, нан!..»

Кәтол дыҟан, Ҧақәашь дыҟан,
Тҟәарчал дырбеит зынгьы:
«Апартизанцәа дрыцны дныҟәон,
«Ҳабду» ҳәа иарҳәон урҭ зегьы».

Нас Арасазыхь дырбеит ҵьоукы.
Егьырҭ: «Мап, дыҟан уи Аҭара,
Апартизанцәа дрылан… Шлакы,
Аха еилҟьак, иҭкәыцәаа изара!»

Зны дырбеит уи Ҵьгьардагь,
«Абду» ҳәа иарҳәон, хаҵа аукы,
Аха усҟан дыҟан уи маҵьарда,
Иавтомат цырцыруа икын…

«Шьҭа шықәсыбжак ҵуеит, абар,
Исыздырзом ихабарк…
Нан, ҵьара дыжәбозар уа?..
Ирҳәоит: уагьы деибашьуан…»

ЛАРА ЛЗЫ АҦСҬАЗААРА АҴАКЫ ЗЕГЬЫ ИРЕИҲАН

Апоет, ақәрахьымза Саида Делба Аҧсны Аҵьынҵьтәылатә еибашьра далахәын медеҳәшьак лаҳасабала, лыҧсҭазаара ҿахҵәеит 1992 шықәса ноиабр 30 рзы. Иланашьоуп Аҧсны Аҳәынҭқарратә ҳамҭа Леон иорден.

Д. И. Гәлиа ихьз зху Аҧсны Аҳәынҭқарратә премиа занашьоу Саида Делба инылҵыз ашықәс рацәам, аха имҩашьауа лышьҭа аанлыжьит аҧсуа поезиаҿы еиҧш, Аҧсадгьыл ахақәиҭтәразы ақәҧара аҭоурых аҿы.

Уи дымцаргьы ауан еибашьра, аха убас ҟазшьас илыман, даҽакала лхы лзымҩаҧгарымызт, аибашьра ахьеилашуаз дагәылагылазар акәын.

Саида Делба лпоезиа инарҵауланы аҭцаара зҭаху акоуп. Уи лырҿиара еибах-еибафо илеиуа азиас аҵәқәырҧақәа иреиҧшуп. Лырҿиара зегьы лдоуҳатә дунеи аныҧшуеит. Лажәеинраалақәа рҿы лассы-лассы иуҧылоит аҧсра атема, аха уи аҧсра аҵәшәара акәзамызт, аҧсра ашьҭахьтәи аҧсҭазаара ду аҧылара акәын.

Аҧҳәызба гәымшәа Мыркәыла ақыҭа аҭарцәраан ахәра ҕәҕәа лоуит, дырзеиқәмырхакәа лыҧсҭазаара далҵуеит Тҟәарчалтәи ахәышәтәырҭаҿы. Абасала, лыҧсадгьыл иахҭнылҵеит лыҧсы. «Ҳажәлар злагылоу саргьы салагылазароуп, даҽакала - сыҧсҭазаара ҵакыда иаанхоит…», – лҳәон лара.

Мыркәыла ақыҭан Заур Зарандиа ибаталион аҟны дыҟан. Ажәыларақәа руак аан акәын, авертолиоткәа иаарыкәыршаны арҭҟәацгақәа карыжьуан. Ахысракәа еиҧхьбомызт… Ихәызи ишьызи ҟалеит. Убасҟан ауп хара имгакәа лыҧсҭазаара зыркьаҿыз ахәра анлоузгьы. Апоет лыхьз акамыршәразы, хымҧада, инагзаны иҭҵаатәуп лыҧсҭазаареи лырҿиаратә мҩеи.

Саида ДЕЛ-ҦҲА

* * *

Акалашәа адгьылаҿ ҭынчран,
Ҭыҧҳак маза диасны дцон,
Нышәынҭрак азаҵәра сныруан,
Усмылсын, усмылсын суцәшәоит.
Анаҟа шьоук амцақәа еиқәырҵоит,
Арахь ҽа шьоук асасцәа рҭоуп,
Уахык ара сгәылацәа измыцәаз,
Аеҵәа сгәарҭар ҟалоит.
Нас аҽазә иҟам даацәырҵуеит…
Ҽыҩк ашьҭыбжь сахьыҟам сагоит,
Аҧсҭазаара – уаҟара схыҵуеит,
Сыҧсырҭа хароуп, схарацәоуп.

Ианҵоу Саида Дел-ҧҳа лыбжьы:
«Абыржәы имҩаҧысуа аибашьра ари хьааyп, ҳҩызцәа, ҳашьцәа рҭахара чмазара бааҧсны иаҳҳаҳгоит.
Аха даҽаганкахьала имҩаҧысуеит ҳҭоурыхаҿ даара имаҷны имҩаҧысхьоу ахҭыс дуззақәа руак – аҧсуаа ҳаҧсҭазаара аҽаҧсахра, аҽеиҭакра. Аҧсуа ҳәынҭқарра ашьақәыргылара. Леонраа раахыс ибжьаханы, иқәаханы иҟаз Аҧсны аиҭашьақәыргылара апроцесс дузза мҩаҧысуеит.

Лиолиа ТӘАН-ҦҲА

ИШЬҬРЕИМАДАГАЗ СЫБЖЬЫ

Ииуа ирыциуа,
Иҧсуа ирыцыҧсуа,
Зыҧсы анымзало адәы.
Ага иалазуа,
Ашьха иалазуа –
Зегьы шҧалазо сгәы.

Снеиуеит скараха,
Зегьы схараха.
Снеиуеит ашәқәа аартуа,
Аҿымҭра сацәажәо,
Агәамҵра салабжьо,
Ахыи аҵыхәеи еиҧшьуа.

Амра агылара,
Амза агылара –
Ҳаҵаныҳәарц ҳамшәо,
Агәаҕьра рыманы,
Ачҳара рыманы
Сашьцәа неиуеит иқәҧо.

Ажәытә аамҭа,
Аҿатә аамҭа
Рыхәра имҕьац аартуп.
Иахьа исылырша,
Иахьа исылырша,
Схы каумыршәын, сшьауҩуп.

Ибжам ашәақәа,
Ибжам ажәақәа,
Ибжам сыҭа аразҟы.
Ииуа ирыциуа
Иҧсуа ирыцыҧсуа
Ишьҭреимадагаз сыбжьы.

Инна АҲАШ-ҦҲА

* * *

Аҧсны иалҩуеит амыткәма,
Аҧсыцқьақәа жәҩан иазцоит.
Аҧсны иалҩуеит амыткәма,
Ахызаҵәқәа ҳаҧхьазоит.
Абзарбзанқәа рхымца ҳалоуп,
Адгьыл кылжәоуп агәахы.
Ашҳам иалҵыз, ашҳам илоуп,
Алеи абгеи Аҧсны иацрыхоит,
Аҧсуа ишьацқьа рыблакьоит,
Анцәеи аҩысҭааи еиҿыхоит,
Раҳәа ццышәқәа еиҿакшоит.
Иалазозеи ҳадгьыл мцацәа,
Иҿажәкны ашьажәраҵәҟьа иаҿуп.
Ҳалагылоуп ахәа, арацәа,
Хатын иеиҧшны Аҧсны блуп.
Аҧсны аҵеицәа даҽазныкгьы,
Рыдгьыл иақәырҵоит рыҧсы.
Аҧсны аҵеицәа даҽазныкгьы,
Ршьала иҿырхуеит урҭ р-Аҧсны.
Аҧсны згеит ҳәа баша дыҟоуп,
Адунеи ду «аҟәышра» ахьзо.
Аҧсынра ыҟоуп, аҧсуагь дыҟоуп.
Анцәагь дыҟоуп урҭ зыхь

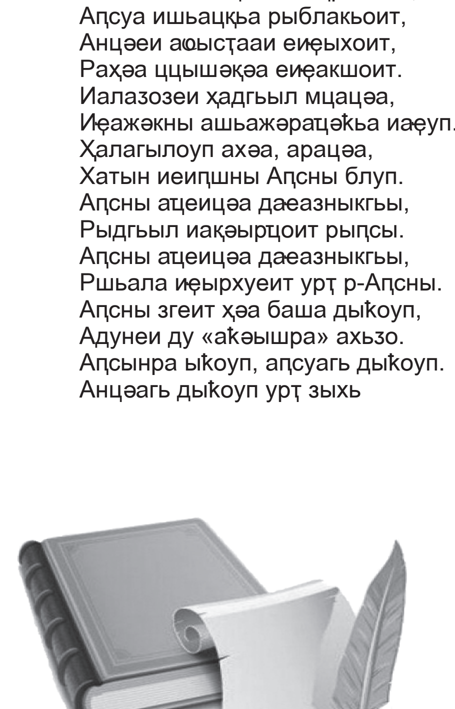

Анатоли ЛАГӘЛАА

Ухы лахароуп

Ашәа

Китовани уитәу,
Иоселиани уитәу,
Шевардназе уитәу,
Са исыздыруам.

Ԥхьаӷа баша уеихоит,
Ҳара ухы лаҳархоит,
Гәымсҭа уҭаҳархоит,
Арахь узыруам!

Зны аҩы уадыршьит,
Зных ухы наршьышьит,
Нас втоматк наудыркит,
«Қырҭтәыла ухьчароуп!».

Уа ухаҭа ухьчатәуп,
Уа ухаҭа убатәуп,
Ушьа наркотикла иҭәуп,
Аха уцалароуп!

Иарбан дгьылу узышьҭоу,
Иарбан хысроу узмаҭәоу,
Аха иуҳәар угәы иҭоу,
Алеиԥш уршьуазар!

Тәымк иџьыба уҭаҳәып,
Аӷәа аԥсуак дурҳәып.
Нас уҩныӷа ухынҳәып,
Узцауазар…

Аха иудыруаз уажәшьҭа,
Абра инҵәоит ууахҭа,
Абра иҭашәоит улакҭа,
Ахы цаҳә-цаҳәуа!

Зыжәҩа ҭӷьаз дыбӷьаауа,
Зыхшыҩ ҭӷьазгьы дааура,
«Ари Қырҭтәылоуп!» дҵәаауа,
Иӷалом дхьаҳәуа.

Уажәшьҭа учеит узхара,
Уажәшьҭа иуфет узгара,
Уажәшьҭа иԥсроума уԥсра,
Аԥсны цқьахароуп.

Китовани уитәыз,
Иоселиани уитәыз,
Шевардназегь уитәыз,
Ухы лахароуп!

Гәында КӘЫҴНИА

Афродита

Сеибашьцәа быpхылаԥш, Афродита!..
Уажәазы ба багьраҳәшьоуп, багьрануп,
Багьрыԥхәысуп, изызхьуа, ргәы иҵоу,
Хи-хәымпали, хәреи-хәырбӷьыци ирыҵоу
Ба брынцәоуп,
Ба бынцәараххьа-ханып,
Бара бԥара згәаӷьыз роуп, –
Брануп.
Сеидру, уажәиахьыӷоу, инхада, иԥсыда…
Сеибашьцәа быpхылаԥш, Афродита!..

Гәында САҚАНИА

* * *

Аҵла акәа амца ҭоуп,
Амца ыцәоуп.
Иҿыхаанза амца зазоит,
Жәҩан ихаларц.
Аҵла аныцәоу амца
кәашоит,
Уа реирашьа.
Еиқәуп амца.
Изаҳахьада амца
рашәа,
Ашәа рашәа,
Уа реирашьа.

Заира ҬҲАИҴЫКӘ

* * *

1992 ш. декабр 14 аҽны авертолиот аҿы иҭахаз ирыхьзынҩылоуп.

Аццышә, аццышә илахеит аԥсқәа,
Аццышә, аццышә иеиԥшхеит агәқәа.

Ашьхара аика акасеиқәаҵәа ахшьуп,
Ашьхара акалҭ асаби дахшьуп.

Ажәҩан, ажәҩан аблақәа хнаҩеит,
Ажәҩан аҵаҿ аҵәаабжьқәа геит.

Адгьыл иацәтәымыз ахызаҵә ҭирӷьеит,
Адгьыл агәыштаҿ дацқәак ҿыҵәҵәеит.

Аҳауа иалоуп агәыӷрақәа ԥшааура,
Аҳауа иалахеит ахәыцрақәа гьежьуа.

Аццышә, аццышә илахеит аԥсқәа,
Аццышә, аццышә иеиԥшхеит агәқәа.

ИҾЫЦБАРАХУ АДУНЕИ

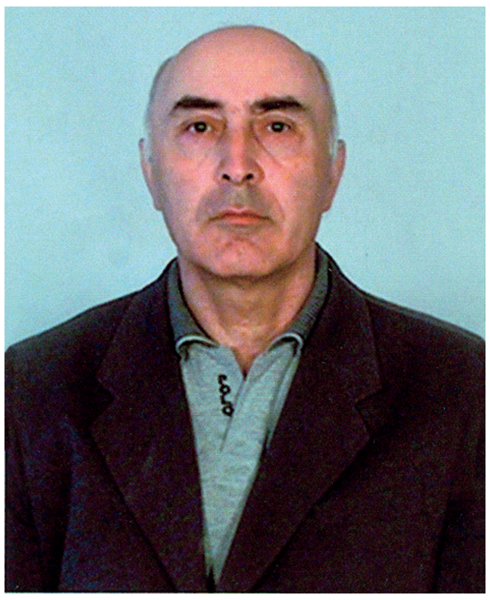

ВАЛЕРИ КАСЛАНӠИА – 75 ШЫҚӘСА

Асахьаркыратә литература аԥҵаҩцәа дасу рдунеихәаԥшышьа зеиԥшроу инамаданы, ирымоуп изықәныӷәо арҿиаратә ԥӷаракәа. Урҭ рахьтә хаҭала сара исзааигәоуп: «Мчыла сыҩуеит ҳәа уаламган, уҩла умҩыр ада ԥсыхәажәла анумам, иара зылԥха уоуша Амуза анураауа».

Абри аԥӷара дшықәныӷәо агәра сдыргоит сынтәа 75-шықәсатәи зиубилеи иаԥыло апоет, адраматург Валери Касланӡиа иҩымҭақәа санрыԥхьо. Аӷыбаҩ чыда змоу рҿиарауаҩык иаҳасабала акраатҵуеит аԥхьаҩцәа иареи аҵха рыбжьоижьҭеи, икаламԥынҵа иҵиххьеит наӡаӡашьалеи жанрлеи еиуеиԥшым арҿиамҭақәа згәылазыгӡо ашәӷәқәа: «Аҵәатҵлақәа шәҭуеит» (1983), «Амш хазына» (1986), «Алакә-ԥхыӡ» (1989), «Анҷа-кәынҷа» (2004), «Иҿыцбараху адунеи ҩаӡаҿ» (2010), «Жьакәыр гәымшәа» (2011), «Иалкаау» (2014), «Аҳ иԥха» (2016).

В. Касланӡиа дрылаӷоуп, ҳаамҭаз маҷк ихьысҳахаз, ауаҩы еснагь дҳаразкуа аӷазшьа бзиақәа: ақьиара, агәыԥшқара, аԥсыцқьара, ҳақла ахымҩаԥгара, ахӡырымгара. Абарҭ аӷазшьақәа анс акә, арс акә рышьҭамҭа убарҭоуп иаԥҵамҭақәа рҿы, еиҳарак ахәыҷқәа ирзынархоу ипоезиатә рҿиамҭақәа – ажәеинраалақәеи алакә-поемақәеи.

Идыру усуп, дарбан шәӷәыҩҩзаалак ирҿиара инагӡаны аилкаара залыршахом, иара инысымҩа – ихәыҷраамҭа, иқәыԥшра, иҿара ухәа ирыдҳәалоу ахҭыс хадақәа ухаҿы иаамгакәа.

В. Касланӡиа дреиуоуп Аџьынџьтәылатә еибашьра Дуӡӡа (1941–1945 шш.) ашықәс хьанҭақәа ирылиааз, уимоу, ааха знаҭаз аԥсуа интеллигенциа рабиԥара. Диит иара 1943 шықәса ноиабр 23 рзы Очамчыра араион Кәтол ақыҭан. Усӷан иаб, Платон (Пиа) Шьардын-иԥа, афронтаҿ дыӷан, хабардагь дыбжьаӡит. Аибашьра иахӷьаны ихәыҷраамҭа уамакала изырбәаҭеиуаз, абыдара иахылӷьаҿылӷьоу ахҭыс уаӷеимшхаракәа ртәы сахьажәала дақәшәан иааирԥшуеит апоет ипоема «Ашәазатҵәык» аӷны. Абар, уи аҩымҭа иахылҵуа адраматә ӷазшьа змоу апафос хада:

Са сиаанӡагьы
Исеихсхьан…
(Аибашьра цон.)
Аха сиит аӷа ицасҳәазгьы.

Аԥсҭазаара дшыхәыҷыз иԥнагалаз амыӷәмабаракәа иагьа игәы ахәра анырҵазаргьы, зегь акоуп дырзымшьаеит, еиҳагьы дрыӡрыжәит. Дырзымшьаеит избанзар, ихы идыруа даныӷала инаркны, ишицыц ицуп ԥсҭазааратә кредок еиԥш, ишицыц ицын, етикатә идеалны дызхылҵыз абиԥарала иааргo аҳәахьа: «Еснагь уӷәышыз, аказы уеиҵамхан, ухы умырԥхашьан, ҳажәлагь умырԥхашьан!»

Заԥхьаӷа ишәӷәыҩҩхараны иӷаз В. Касланӡиа ихәыҷраамҭа ихигеит иқыҭа гәакьаҿ, еснагь ибарақьаҭӡа иӷоу, зҿаԥыц ҩашьара ақәым иабацәа, Касланӡиаа реиланхарҭаҿ – Тур ихәы. Иӷалап, ажәеи ашәеи хаҭыр ду ахьақәыз убри ахәаҿы иӷаз адоуҳатә ҭагылазаашьа чыда акәзар В. Касланӡиа зегь раԥхьаӡа игәаҿы изырҿыхаз апоезиатә цәалашәареи арҿиаратә гәазыҳәареи. (Убри аҭыӡҭыԥ ауп «Ашацәа ртәарҭа» ҳәа ззиҳәаз шьала-дала изааигәаз, аацкьа иҳаԥхаз ашәӷәыҩҩы М. Миқаиа.) Имашәырны иӷалеит узҳәом Тур ихәы иахьииз-иахьааӡаз Кәтолаа рҵеицәа абаҩхатәрауаа: ажурналист, ашәӷәыҩҩы Арушьан Касланӡиа, аԥсуа сцена акорифеи Леуарса Касланӡиа, ашәӷәыҩҩы Мушьни Миқаиа, аҵарауаа-апрофессорцәа Владимири Алықьсеи Касланӡиаа, апоет Иван Миқаиа…

В. Касланӡиа иаб даниԥха, ааӡара ҳәа Аӷәаӷа дааганы ашкол дҭеиҵоит иаб иашьеиҳаб, Леуарса Шьардын-иԥа Касланӡиа. Аԥсшәеи аԥсуареи аҳра ахьыруаз Леуарса иҩнаҭаҿы аҷкәын агәыҭгареи агәахәареи иоуан. Аха уи мацарагь акәӡам: аӷаза ду ишәшьыра, идоуҳа иаӡбыз рацәоуп уи наӷ-наӷ рҿиарауаҩны иӷалараҿы, зылаԥшҳәаа ҭбаау интеллигентны ишьақәгылараҿы. Убас, аҷкәын хәыҷ асахьаҭыхраҿ аӷыбаҩ шилаз гәаҭаны, иабаӡӡеи дганы дҭеиҵоит Аӷәатәи асахьаҭырхатә школ (уаанӡа уи Апионерцәа рхан аӷны еиҿкааз асахьаҭыхреи афотоҭыхреи рыкружоккәа дрылахәын). Леуарса лассы-лассы иааӡамҭа атеатр ахь дымҩахигалон, асцена азӷазацәа дрыдиԥхьалон, уаатәи арҿиаратә ҳауа дагәылеихалон. Абраӷа артистцәа рӷазара акәамаҵамакәа ибарҭахеит, аеазыӷаҵаракәа данрыхәаԥшуаз ыӷан, апиеса ҿыцқәеи аспектаклькәеи реилыргара даналахәхоз маҷмызт. Абарҭқәа зегьы, ҳәара аҭахума, «раԥхьатәи университетын» – ихәарҭа дуны изыӷалеит ашәӷәыҩҩы исахьаркыратә гьама ашьақәгылараҿы, илаԥшҳәаа арҭбаараҿы, еиҳарак адраматә ҩымҭақәа раԥҵара инапы аналеикуаз.

Абжьаратә школ даналга ашьҭахь В. Касланӡиа дҭалоит А.М. Горки ихьӡ зхыз Аӷәатәи аҳәынҭқарратә арҵаҩратә институт аҭоурыхтә факультет. Арҭ ашықәсқәа арԥыс изы башамаша имҩамсит – доуҳала аизҳарамҩа дшаныц данын. Иҵара қәҿиарала ианхиркәша ашьҭахь аус иуан еиуеиԥшым анаплакқәа рҿы: Ар реиҿкааратә автоколоннаҿы акадрқәа рыӷәша аинспекторс, нас ВЛКСМ XV аизара ду ахьӡ зхыз Аԥсшьарҭа ҩны аӷны инструктор еиҳабыс, ашьҭахь агазеҭ «Аԥсны ӷаԥшь» аҿы еиҭагаҩыс, аҵыхәтәан 20 шықәса инарзынаԥшуа Аԥсны аҭоурыхи акультуреи рбаӷақәа рыхьчара ареспубликатә совет ахантәаҩы ихаҭыԥуаҩс дыӷан. Абаӷақәа рыхьчара аусбарҭаҿ ҭоурыхдырҩык, напхгаҩык иаҳасабала В. Касланӡиа ҭакԥхықәра дула иусура дахьазнеиуаз иалҵшәаны илиршаз маҷӡам. Аҵыхәтәантәи ашықәсқәа рзы уи иааԥсара адиҵоит Аԥснышәӷәҭыжьырҭа, уаӷа иахьагьы редакторс аус иуеит.

В. Касланӡиа аԥхьаҩ дшақәымгәыӷуаз иаалырӷьаны алитература ашҭа иҭалаз шәӷәыҩҩым. Аҩра далагеит ашкол дантәаз. Раԥхьатәи ихәыҷтәы жәеинраала кьыԥхьын 1961 шықәсазы ажурнал «Амцабз» адаӷьақәа рҿы. Иара абри ажурнал ианылеит «Аԥсыӡкцәа» ҳәа хыс измаз иажәаабжьгьы. Анаҩсан аамҭаказ уи иажәаабжь агәылалеит 3-тәи акласс иазкыз арҵага шәӷәгьы. Аха ус шакәугьы, В. Касланӡиа поетк, драматургк иаҳасабала дшьақәгылт акыр ихьшәаны – раԥхьатәи ишәӷәы «Аҵәатҵлақәа шәҭуеит» ҭыҵит автор 40 шықәса анихыҵуаз. Уи иаанагом иара шьардаамҭа арҿиара ус иеаӷәыҭханы дыӷан ҳәа, мап, – дыҩуан ҳәарада, аха иҩымҭақәа рӡыргара дахыццакуамызт. Аӡы ырԥан афымца алырхырцаз, цәыкәбар-цәыкәбарла аӡду шеизырго еиԥш, ашәӷәыҩҩы ирҿиаратә енергиеи иԥышәеи рееиларцалон, нас ауп акьыԥхь ахь ацәырҵра даналага.

В. Касланӡиа зхатә поезиатә мҩа иану поет-лирикуп. Илирикатә жәеинраалақәа ржанртә еилазаашьа зеиԥшроу азгәаҳҭозар, меижьарада аԥыжәара ааныркылоит афилософиатә, апеизажтә, абзиабаратә жәеинраалақәа. Апоет лассы-лассы дрызхьаԥшуеит рҿиаратә гәыхәтәыхьӡагақәак раҳасабала апеизажтә сахьа блахкыгақәеи еиуеиԥшым аԥсабаратә цәырҵрақәеи. Ицәыриго асахьаркыратә хаҿсахьақәа хшыҩҵакык-хшыҩҵакык урыздырхәыцуеит.

Иазгәаҭатәуп, апоет аԥханатә аахысгьы еицеиԥшны аус шрыдиуло аклассикатә ӷазшьа змоу ажәеинраалеи зхы иақәиҭу ажәеинраалеи (ажәеинраала шкәакәа ҳәа изышьҭоу) рформақәа. Амаҷ ала аду аҳәара, ажәа мырраҵәақәа ахшыҩҵак агәылыршәара – апоет иааидкыланы ипоезиа зегьы, хәҭакахьала иажәеинраала шкәакәақәа, зықәныӷәо ԥӷара хадоуп. Шәагаала зынӡа ихәыҷуп, аха ауаҩытәыҩса иԥсҭазаара аҵакы шаӷа игәылҭәаан поезиатә хаҿсахьала ицәыргоузеи адиалогтә композициа (азҵаареи аҭаки) шьаҭас измоу «Арҩаш насыԥда…» захьӡу иажәеинраалаҿ:

– Арҩаш насыԥда,
Уабацои?
Уаангыл!
– Са снеиуанаҵ,
Сыӷоуп,
Исымоуп насыԥгьы.

Аԥсҭазаара аихымсыӷьра ҵаҵӷәыс иамоу – ааҥҿасрада ԥхьацароуп. Ари афилософиатә хшыҩзцара еицаадыруа ауп, апоетцәагьы акырынтә иазхьаԥшхьеит, аха уи ацәыргашьа иааҳгаз ажәеинраалаҿ зынӡа ихазуп. Араӷа шьахәла аус ауеит А. Чехов еицырдыруа ирҿиаратә ҳәахьа: «Ажәақәа еилацаланы, ахшыҩҵак ҭбаҭыцәны».

Зхы иақәиҭу аформала иаԥҵоу апоет иажәеинраалақәа реиҳарак афилософиатә лирика ажанр ашӷа ихьаԥшуеит. Урҭ, ишаабо еиԥш, шәагаала уамак идуум, шамахамзар, 8–10 цәаҳәа иреиҳам, аха рыхшыҩзцаратә капан ҵаулоуп – инаџьнатәу цәалашәарак, цәаныррак уздырҵысуеит, хәыцрак-хәыцрак узцәырыргоит. Уаӷа, еиҭасҳәахуеит, автор хшыҩзышьҭра хада зиҭо – инҭкааны иҳәам ахшыҩҵак ауп.

Ишдыру еиԥш, ажәеинраала шкәакәа аԥсуа поезиа раԥхьа иалазгалаз Д. Гәлиа иоуп (иаҳгәалаҳаршәап ирҿиамҭақәа: «Изтәыда урҭ?», «Сара зегь сылшоит», «Апоезиа азы ажәеинраалақәа», «Абри соуп сара», «Сара схәыштаара» уҳәа убас егьырҭгьы), дагьзықәныӷәоз еиҳарак ҳажәлар рпоезиатә рҿиамҭақәа реиҿартәышьа акәамаҵамакәеи европатәи апоезиа алшамҭақәеи ракәын. Ус ауп еиҳарак рырҿиара ус ишазнеиуаз ари апоезиатә хырхарҭа, инеиԥынкыланы акәымзаргьы, иазаапсахьоу егьырҭ апоетцәагьы (Н. Тарԥҳа, Г. Аламиа, А. Кәарҷиа, Џь. Абыгба уб. егь.).

В. Касланӡиа иакәзар, бжеиҳан дазхьаԥшуеит зхатә ҩышьатә чыдаракәа змоу иапониатәи апоезиатә жанр *хокку.* Ари ажанр шьақәгылоуп философиатә хшыҩзцарак ашӷа ухьазырԥшуа апеизажтә сахьақәа рыла. Убри ахырхарҭала иаԥҵоуп ҳпоет иажәеинраалақәа жәпакы: «Амш шәшьуп…», «Уахьынаԥшуаз…», «Аккара…», «Амш шышәшьыз мацара…», «Иаашазар аахыс…», «Схәыцрақәа…», «Есены…», «Иахьатәиашара ишәшьын…» уҳәа убас иҵегьы. Араӷа хшыҩзышьҭра зҭоу, лацәажәарҭас ишьҭыху маҭәарк, хаҿсахьа затҵәык ауп, амала уи иузцәырнаго афилософиатә хәыцрақәа ҵҩа рымам. Ҿырԥштәыс иааҳгап ажәеинраала «Аԥарԥалыкь»:

Мшы затҵәык
Ззыԥҵәаз
Аԥарԥалыкь,
Икарахан,
Иабази иаҳази
Џьашьаны
Ишеилнаргоз,
Ахәылԥаз,
Ахәлара
Инахәлаӡит.

Ауаҩытәыҩса иԥсҭазаара иадкылан уахәаԥшыр ауеит аԥарԥалыкь ахаҿсахьа. Аҩымҭа аидеиа еилкаау џьысшьоит: шаӷаҩыда адунеи иқәланы, уи аԥшӡареи аҳалалреи ззеилмыргакәа, аԥсҭазаараҿ иӷоу абзиеи ацәгьеи закәу ззеилымкаакәа зынарцәымҩа иқәлахьоу?!

Хокку апоетика аҿыԥшра мацараҿ даангылом апоет, лассы-лассы иажәеинраалақәа иара итәала игәылиршәоит, мамзаргьы урҭ рҵакы цәыригоит, афольклортә поетика ишаӷазшьоу еиԥш, аԥсабареи ауаҩи реиҿырԥшрала:

Имахәҭаданы
Зшьапы ҵыкказ
Аҵла,
Ианаамҭаз
Аҭаацәара иаламлаз
Ахаҵа
Даасгәаланаршәеит,
Сылаԥш анақәшәа.

Сыззаатҭгыло арҿиамҭақәа аформа аганахьала (аметрика, астрофеиҿкаашьа, аритмика уҳәа) уамакала рхы иақәиҭуп. Ас еиԥш еиҿырцаау, аинтеллектуалтә поезиа иатәышьҭроуп ззуҳәаша В. Касланӡиа иҩымҭақәа аԥсуа поезиаҿы лагала ҿыцуп ҳәа азуҳәар ауеит. Сыхәҭаахьала, агәыӷра сымоуп урҭ зызгьамоу аԥхьаҩцәа аринахысгьы ишыӷало.

Ажәеинраала шкәакәа ахырхарҭала иҩу апоет ирҿиамҭақәа рахьтә еиҳа угәаҿы иаанхо, аестетикатә гәаԥхарагь узҭо иреиуоуп ҳәа иԥхьаӡатәуп: «Ааԥхьара», «Азҵаара», «Амш иахьатәи», «Санду лнапқәа», «Сара сықәра» уҳәа егьырҭгьы.

В. Касланӡиа ирҿиараҿы иахԥылоит ритмлеи рифмалеи ихырҷоу, иаабац апоезиа ацәаҩа зхоу ажәеинраалақәагьы. Жанрла урҭ аԥҵамҭақәа реиҳарак абзиабароуп изтәышьҭроу (ажәеинраалақәа «Ашәҭқәа аӡаӡа рыхьдыршоит…», «Избоит, быблақәа гәыкуеит…», «Иӷалазеи амш анҵәамҭаз», «Аҳәылыҳәа асы леиуеит…» уҳәа убас иҵегьы), насгьы рҵакы агәылыршәаразы гәҭыхаҳәагак аҳасабала автор араӷагьы ҿаӷьаҿас дрызхьаԥшуеит еиуеиԥшым аԥсабаратә цәырҵрақәа (аԥшасра, амшын агәаара, асы алеира уҳәа).

Абзиабаратә жәеинраалақәа реиҿырцаараҿгьы апоет ажәа рацәа дашьҭам, иихәарц иитаху хԥа-ԥшьба куплет ирҭеигӡоит, лассы-ласс дазхьаԥшуеит *ахазырха* шьаҭас измоу акомпозициатә еиҿкаара – бзи иибо ихы лықәкны игәҭыхаҳәара. Ихы зқәикуа, игәы иалнахыз аҭыԥҳа илзынаирхоу ажәақәа ракәзар, еснагь аӷәандареи аамсҭашәареи рхьыкәкәоит. Амала иазгәаҭатәуп убриаамҭазгьы, уаӷа алирикатә фырхаҵеи уи ицәаныррақәа зырҿыхо аҭыԥҳаи бжеиҳан «азеилибамкаара» шрыбжьоу, «азааибамгара» лахьынҵас ишрымоу («Сгылоуп схала схы ӷәыншьо», «Насыԥ бымаз, ԥхыӡ исҭааз / Знымзар зны саргьы сыббоит», «Бзума, лаԥшума ҳаиӷәызгаз абас? / Дарбан исзалху уашьҭах гәыӷыртас?», «Шьҭа сзаҵәуп, еиҭымк сиҩызоуп»). Аинтимтә жәеинраалақәа рҿы иахԥылоит иара убас ақәыԥшраан иҿиаз абзиабара, аамҭа рацәа аныбжьыслак ашьҭахь, уи ҩаԥхьа ишҿыхо атәы ҳазҳәо амотив (А.П. Керн илызку А. Пушкин иҩымҭаҿ ишаабо еиԥш). Убас, ажәеинраалақәа «Ақәыԥшрахь ахынҳәра», «Амҩан аиқәшәара», «Сынасыԥ – бара» уҳәа рӷны ари атема акырынтә дазыхынҳәуеит апоет. Аҷкәынраздәи абзиабара, иагьа аамҭа царгьы, ихьыухьыуа хьаак узыннажьуеит, аха уи ахаангьы набыцра ақәымкәа алаӷырӡ еиԥш ицқьаӡа угәаҿы иаанхоит – абри аҩыза ацәалашәара узцәырыргоит ҳазлацәажәо ажәеинраалақәа. Уи адагьы, хшыҩзышьҭра азутәуп, В. Касланӡиа иинтимтә поезиа ишахылҵуа, апоетцәа дуқәа аӡәырҩы рырҿиараҿы иахԥыло (А. Пушкин – «Бзиа шәызбон…», М. Лермонтов – «Валерик», С. Есенин – «Аԥҳәыс лахь асалам шәӷәы»…), арԥыс игәы зызцаз, аха ибзиабара ицеиҩызымшаз аҭыԥҳа иагьа гәырҩа илҭазаргьы, урҭ зегь шланаижьуа атәы ҳазҳәо ахшыҩҵак.

Ишаабо ала, В. Касланӡиа ибзиабартә лирикаҿы иахԥылоит цәаҩалеи идеиатә хырхарҭалеи адунеи аклассикатә поетцәа аӡәырҩы рырҿиамҭақәа ирышьашәалоуп ҳәа ззуҳәара ажәеинраалақәагьы. Ус еиԥш иӷоу аҿырԥштәқәа идырҵабыргуеит, аԥсуа поет ипоезиатә культура акыр шыҭбаау.

Акраатҵуеит Валери Касланӡиа чыдала дырзааԥсоижьҭеи маҷк игәыгәҭахан иӷоу иагьыуадаҩу

(Алгарҭа 8-тәи ад.)

ГӘААРТЫЛА АИЛАЦӘАЖӘАРА

Аԥсны Аҳәынҭқарра Ахада Рауль Ҳаџьымба Аԥсны ашәҟәыҩҩцәа Редгылеи ашәҟәыҩҩцәа Рассоциациеи реилазаарақәа ирылоу ашәҟәыҩҩцәа дырԥылеит. Ирылацәажәан хҭәыла иахьатәи аҭагылазаашьа инамаданы ашәҟәыҩҩцәа арҿиара аус аҟны ирызцәырҵуа азҵаарақәеи апроблемақәеи.

Аԥсны Ахада иҳәеит ашәҟәыҩҩцәа аԥхьа инаргыланы арҿиара знапы алаку еснагь хҭәыла аинтересқәа рыхьчараҿы, ҳажәлар рзинқәа рзықәԥараҿы рлагала ду шыҟаз, иахьагьы акырза шаҵанакуа ашәҟәыҩҩы иажәеи ауаажәларраҿы уи иҭыԥи. Амилаҭ-хақәиҭратә қәԥараҿы, Аԥсны Аџьынџьтәылатә еибашьраан ашәҟәыҩҩцәа ҳажәлар рықәԥара ишалагылаз, Аиааира ашьҭахьтәи ашықәсқәа рзгьы ҳҳәынҭқарра ауаажәларра аҿиара ишалахәу.

«Ахатәы бызшәа арҿиареи Аԥсуареи реиԥш иҟоу ҳмилаҭ рҷыдарақәа змырзуа, Аԥсуа Ҳәынҭқарра ахаҿра еиқәзырхо еснагь ирзааԥсалатәуп. Абраҟа зегьы, неилых ҟамҵа, ҳамчқәа еилаҳҵароуп, ҳажәҩахыр еибаҳҭароуп. Аҳәынҭқарра аҿеиԥш иадҳәалоу азҵаарақәа рҟны, асоциал-економикатә ҭагылзаашьа аиҕьтәра шаҭаху еиԥш, еснагь ҳахшыҩзышьҭраҿы иҟазароуп ҳажәлар рпеиԥш. Ашәҟәыҩҩцәа араҟа ирылшо даараза ирацәоуп, ҳаргьы иахьынзаҳалшо ҳшәыдгылазаауеит, ҳаимадарақәагьы ҳарҭбаалароуп. Усҟан еицаҳзеиԥшу аусқәа рҟны алҵшәақәагьы ҟалоит.

Аҳәынҭқарратә бызшәа ахархәара аганахьала акәзар, ижәбоит уи иамадоу азҵаарақәа рахьтә избам шыҟоу. Абраҟагьы ҳаицхыраароуп, ҳамчқәа еилаҳҵароуп, уаҳа ԥсыхәа амазам. Сара исҳәом зегьы еиԥшны ихәыцлааит ҳәа, аха амилаҭтә, аҳәынҭқарратә ҵакы змоу азҵаарақәа рҟны аидгылара аҭахуп, ус егьахәҭоуп. Хаҭала ҳџьынџьуаа рганахьала еиԥш, ана-ара аҭыԥ змоу ацәгьоуракәа рықәзбара анаҭаху аинтеллигенциа, ауаажәлар рыбжьы дыргалароуп. Ҳџьынџьуаа ҳажәлар ирыхәҭакуп, зинлагьы еиҟароуп, убри аҟнытә ҳашьцәа ирыдгылатәуп, игәцараклатәуп. Шәара ишәылшо рацәоуп ауаажәларратә гәаанагара ашьақәыргыларaҿы. Аинтеллигенциа анаҳҳәо, аԥхьа игылоу ашәҟәыҩҩцәеи аҵарауааи шәоуп. Аҳәынҭқарра аргыларaҿы шәара шәроль акырза аҵанакуеит, убри аҟнытә, сагьақәгәыӷуеит ԥхьаҟа ацаразы зда ԥсыхәа ыҟам азҵаарақәа рызбараҿы иҵегьы ҳусеицура шҳарӷәӷәо азы. Аҳәынҭқаррагьы иалшо ҟанаҵалоит аулафахәқәеи аҭыжьра аусқәеи инадыркны шәҿаԥхьа ицәырҵуа азҵаарақәа рызбараҿы», - иҳәеит ахәҭакахьала Аԥсны Ахада.

Аиқәшәараҿы арҿиаратә еилазаарақәа аҩбагьы рхаҭарнакцәа рахьтә ргәаанагарақәа рҳәеит: Аԥсны ашәҟәыҩҩцәа Рассоциациа ахантәаҩы Мушьни Лашәриа, ашәҟәыҩҩцәа Реидгыла ахантәаҩы Вахтанг Аԥҳазоу, ашәҟәыҩҩцәа Џьума Аҳәба, Никәала Кәыҵниа, Геннади Аламиа, Инна Аҳашба, Валери Касланзиа, Анзор Мықәба, Анатоли Лагәлаа, Аԥсны аҭҵаарадыррақәа Ракадемиа ахада Зураб Џьапуа, апоетцәа Белла Барцыц, Гәында Сақаниа.

Ашәҟәыҩҩцәа злацәажәоз, ҷыдала иззааҭгылаз азҵаарақәа иреиуоуп: Аҳәынҭқарратә бызшәа ахархәареи аларҵәареи арҭбаара, Аԥсуара амырзра, ацәгьоуракәа раанкылареи ацәгьоуцәа ирыхәҭоу рақәыршәареи, ашәҟәҭыжьреи ашәҟәыҭиреи, ашәҟәыҭирҭақәеи, насгьы апериодикатә кьыԥхь аҭыжьра иамадоу аусқәа, аԥсышәала иаку аҩышьаԥҟара ашьақәырӷәӷәара, аԥсуа аорфографиатә жәар аиқәыршәара, асахьаркыратә литература аиҭагаҩцәа реиҵаазара…

Аилацәажәара еихишьалеит Аԥсны Ахада Рауль Ҳаџьымба. Уи зеалазырхәыз зегьы иҭабуп ҳәа раҳәауа, иазгәеиҭеит абас еиԥш ҭаацәашәала агәаанагаракәа реибыҳәара аԥшьгамҭа ишацҵахо, хәарҭарагьы шалоу.

АЗЫРГАРА

АШӘҞӘЫҨҨЫ ИРҾИАРА ДАЦ-ԤАШӘС ИАМОУ

Ааигәа Аԥсны ашәҟәыҩҩцәа Реидгыла аԥшьгарала И. Гь. Папасқьыр ихьӡ зху Аԥснытәи Амилаҭтә библиотека аҟны имҩаԥган ҳџьынџьуаҩ, ашәҟәыҩҩы Ҳаири Қәҭарба иҭоурыхтә роман (х-шәҟәыкны) «Сыхдырҵәеит, сыхҵәараххеит» азыргара.

Азыргарахь инеит ашәҟәыҩҩы Ҳаири Қәҭарбеи «Сыхдырҵәеит, сыхҵәараххеит» (ҩ-хәҭак) аԥсшәахь еиҭазгаз Октаи Чкотуеи реиԥш, ашәҟәыҩҩцәа, аҵарауаа, акультуреи аҟазареи русзуҩцәа, зыԥсадгьыл ахь ихынҳәхьоу ҳџьынџьуаа рхаҭарнакцәа.

2007 ш. раахыс Аԥсны ашәҟәыҩҩцәа Реидгыла иалоу ашәҟәыҩҩы, аиҭагаҩ, апублицист Ҳаири Қәҭарба диит Ҭырқәтәыла, Диузџьe иаҵанакуа Есма-Ҳаным ақыҭан. Сҭампылтәи ауниверситет аҟны анџьныр-аргылаҩ изанааҭ иоуеит.

Аԥсуаа реиԥш, егьырҭ Кавказ ашьхаруа диаспоракәа рфольклор, рҭоурых дазҿлымҳан, икьыԥхьуан еиуеиԥшым астатиақәа. Аԥшьгаҩыс даман ажурнал «Алашара», 1990 ш. акәзар, иҩызцәеи иареи еиҿыркааит аҭыжьырҭа «Нарҭ». Уаҟа аԥсуа-адыга жәларқәа рҭоурых, ркультура, рлитература иазкыз ашәҟәқәа ҭрыжьуан. Убри аамҭа инаркны Ҳ. Қәҭарба алитература еиҳа дазхьаԥшуа далагеит.

Ишдыру еиԥш, Ҳаири Қәҭарба Б.Шьынқәба ироман «Ацынҵәарах» аҭырқәшәахь еиҭеигеит, уи Ҭырқәтәыла иҭыжьын.

Ихаҭа раԥхьатәи иҭоурыхтә роман «Сыхдырҵәеит, сыхҵәараххеит» ҩ-хәҭакны иҟоу 2005 ш. иҭыжьын Ҭырқәтәыла. Аҩбатәи ашәҟәы ҭыҵит 2006 ш. тираж рацәала. Октаи Чкотуа аԥсшәахь еиҭеигеит арҭ аҩбагьы. 2011 ш. акәзар, ашәҟәыҩҩцәа Реидгыла иабзоураны, Аҟәа, Аԥснытәи аҳәынҭқарратә шәҟәҭыжьырҭаҿы иҭыжьын.

Ааигәа Ҭырқәтәылан ҭырқәшәала иҭыҵит аҭоурыхтә роман х-шәҟәыкны. Ууанзатәиқәа аҩба еиҭаҭыжьхеит, урҭ ирыцлеит аҵыхәтәантәи ашықәсқәа рзы автор аус здиулоз ароман ахԥатәи ашәҟәы «Ухҵәазар асакараӷьы уԥсуеит» зыхьӡу. Ашәҟәыҩҩы ихаҭа ааигәа Ҭырқәтәыла дыҟан, ироман азыргаракәа акырџьарагьы имҩаԥысит.

Амилаҭтә библиотекаҿы ашәҟәы азыргара иазкыз аиқәшәарахь инеиз бзиала шәаабеит ҳәа раҳәауа, аизара ааиртит абиблиотека аиҳабы Борис Ҷолариа, дагьазааҭгылеит Ҳаири Қәҭарба акыр шықәса раахыс абиблиотека дшаҭаауа, ирыгу-ирыбзоу дшазҿлымҳау, илшо аҟны дагьшырхаҵгыло, ирҿиара акәзар, даараза ҳаҭыр шырзақәу, насгьы ишәҟәқәа рзыргара абиблиотекаҿы иахьымҩаԥысуа агәахәа ду шырнаҭо.

Ҳаири Қәҭарба иԥсҭазаареи ирҿиареи ирызкны дықәгылеит, ироман дахцәажәеит Аԥсны ашәҟәыҩҩцәа Реидгыла ахантәаҩы Вахтанг Аԥҳазоу.

Ашәҟәы азыргараан ргәаанагарақәа рыла иқәгылеит иара убас ауаажәларратә усзуҩы, аиҭагаҩ Октаи Чкотуа, апоет, ауаажәларратә усзуҩы Геннади Аламиа, Аԥсны аҭҵаарадыррақәа Ракадемиа ахада Зураб Џьапуа, ашәҟәыҩҩы, Аԥснытәи аҳәынҭшәҟәҭыжьырҭа аиҳабы Даур Начҟьебиа, ауаажәларратә усзуҩы Циза Гәымба, ашәҟәыҩҩы, ҳџьынџьуаҩ Аднан Иаан (Маан), Аҭаман Кәыцба уҳәа егьырҭгьы.

Аҵыхәтәан Ҳаири Қәҭарба иҭабуп ҳәа ахиҳәааит, агәахәа шинаҭазгьы имзеит иҩымҭақәа рзыргара ахьеиҿкаахаз, насгьы иқәгылаз ргәаанагаракәа иара изы хәарҭара шрылоу даҩымсит. Б. Шьынқәба ироман «Ацынҵәарах» аҭырқәшәахь ианеиҭеига, егьанҭыжьха ашьҭахь ихатә ҩымҭак аԥҵара дазнархәыцит, дазхьанарԥшит, егьицхраait. Абри дазааҭгылауа, «сырҿиара дац-ԥашәс иамоу «Ацынҵәарах» ауп», иҳәеит уи.

ИҾЫЦБАРАХУ АДУНЕИ

(Алгарҭа)

ажанрқәа – ахәычтәы литературеи адраматургиеи. Ихәычтәы жәеинраалақәа шәагаала иаҩцам, аха аԥхьаҩцәа хнахуеит аиҵбацәа хәычқәа рдунеи иагәылху ахаҿсахьа лыԥшаахқәеи еилыххоу аритмқәеи рыла. Урҭ зегьы шьаҭас ирымоуп ахәычқәа рыԥсҭазаара иузаҟәымҭхо иаласоу хкы рацәала ахәмаррақәеи аицлабрақәеи («Ҟәараҟәанеа», «Шьынҵа-кьынҵа», «Ачу-ачу» уб. егь). Апоет жәеинраала ҳасабла еиқәиршәаз ацуфарақәа ракәзаргьы, ҵаҵӷәыс ирымоу – ахәычқәа рдунеи иазгәакьоу, азҿлымхара ззыруа аԥстәқәеи аԥсаатәқәеи роуп.

Жәеинраалала еиҿырцаау алитературатә лакә аԥҵараҿы уи қәҿиарала еихеиҳа-еиҵеиҳауеит Д. Гәлиа, Б. Шьынқәба, Т. Аџьба уҳәа аӡәырҩы ҳпоетцәа нагақәа рпоезиатә традициақәа. Ажәлар рҿаԥыцтә ҳәамҭақәа ирылхны апоет ахәычқәа рзы иаԥиҵахьеит акымкәа алакә-поемақәа. Урҭ рахьынтә, апоезиатә ҟазара лымкаала изныԥшыз ракәны избоит «Ҵыԥхи Ҵыԥхцәеи», «Ҩыџьа аишьцәа», «Аҳ иԥҳа», «Алакә-ԥхыӡ».

В. Касланӡиа идраматә рҿиамҭақәа ҳрыхцәажәозар, иазгәаҭатәуп уи аус шадиуло иагьшицааиуа абзазаратә пиесақәа. Убарҭ ипиесақәа, ҷыдала иаҳҳәозар «Апҟа шкәакәа» (1985), «Аилага» (1987), «Икнаҳау аӡахәарқьақьа аҿаԥхьа» (1997), «Аԥсыуала хаҵацара» (2006), рҟны ицәыргоу афырхацәа – дхаҵаз, дыԥхәысыз, – ихыҭҳәаам, аԥсуа ԥсҭазаара аҟынтәи иаагоуп, урҭ зегь ибзианы иаадыруа роуп. Дара уаҩышьалеи ҟазшьалеи еиԥшым: дыҟоуп алаӷырӡ еиԥш ицқьоу, ауаҩреи аламыси ирхаҿроу (Адгәыр, Аида, Дамеи, Мактина), иара убас «зыламыс лаганы изфахьоу», агәнаҳа иаҵоу ауаа (Зафас, Хьыма, Баҭал). Автор ишьҭихуа азҵаарақәа ракәзаргьы, аԥсуара иагәыцәу роуп, аибашьра иахылҟьаҿылҟьаз арыцҳаракәагьы убрахь иналаҵаны, рпафос хадагьы акоуп: ауаҩреи, аламыси, аԥсыцқьареи иреиҳау акгьы ыҟаӡам аԥсҭазаараҿы; ауаҩы иагьа ҳәашгашра импыҵҟьаргьы, иагьа гәнаҳара дрыҵаларгьы, мышкызны уи ихьымӡар ҟалаӡом. Ашәҟәыҩҩы ифырхацәа рыԥсҭазааратә принципқәа злаҟоу ала, дара-дара реизыҟазаашьа зны маӡа, зны аргама уамакала еибарххоуп, ааибышьа рмоуа аҟынӡа. Урҭ аибарххаракәа раарԥшразы автор иҳадигало асиужет цәаҳәақәа, ушырзыԥшым ала ирлас иҿиоит, убри алагьы азҿлымҳара узцәырыргоит, иагьхшыҩырҵагоуп. Насгьы зегьы ирыцку – адраматург исахьаркыратә бызшәа цқьоуп, иаԥсшәа лыԥшаахуп, афырхацәа доусы риндивидуалтә хаҿра, ргәаҭа (рҟазшьа, рдунеихәаԥшышьа, рԥсихологиа) ишаанагара аарԥшраҿы уи имыруга хадақәа ирeиуоуп.

Апиеса «Апҟа шкәакәа» қәҿиарала иқәыргылан С.И. Ҷанба ихьӡ зху Аԥсуа ҳәынҭқарратә драматә театр асценаҿы, акыраамҭагьы арепертуар иалан. Апиеса «Аилага» акәзар, Тҟәарчалтәи аҳәынҭқарратә драматә театр иқәнаргылеит.

Сахьаркыратә ӡбашьала, адиалогқәа реиҿырцаашьала идраматә рҿиамҭақәа иреиӷьуп ҳәа сгәы иаанагоит 1997 шықәсазы инапы иҵихыз акомедиа «Аԥсыуала хаҵацара». Аҩымҭаҿы ицәыргоу ахаҿсахьақәа, абзазаратә хҭысқәа аԥсуаа рыԥсҭазаара иагәылхуп, уамакала аԥсуа милаҭ цәаҩа рыҟәнуп. Ихьаaугаша убриоуп, абас еиԥш иҟоу аҩымҭа замана хтеатрқәа рылаԥш иахьыҵамшәо, асценатә ԥсҭазаара ахьамоуц. Агәра ганы сыҟоуп, уи ықәыргылазар, атеатр арепертуар зырԥшӡо аспектаклькәа ишреиуахо, ҳахәаԥшцәагьы гәахәарыла ишрыдыркыло.

В. Касланӡиа қәрала дышмаҷымгьы ирҿиаратә гәаҳәара еихсыӷьра ақәым. Уи ус шакәу агәра ҳдыргоит лассы-лассы акәымзаргьы, акьыԥхь аҿы ицәырҵуа ирҿиамҭа ҿыцқәа.

Аҵыхәтәантәи аамҭақәа рзы иаԥиҵоит апрозатә ҩымҭақәагьы. Шықәсык-ҩышықәса рыҩныҵҟала акьыԥхь рбеит иповест «Аџьныш лымҩа», иажәабжьқәа «Асас ҟьала», «Абыда ииз», «Ҭандел ихәы». Урҭ рҿы автор агәыбылра ду аҵаҵаны ицәыригоит ибзианы иидыруа, игәаҿы зҭыԥ зҳахьоу ахҭысқәеи ауаа рхаҿсахьақәеи.

Хыхь ҳаззааҭгылахьоу зегьы шьақәырӷәӷәо, иаанҳажьыр иашахом В. Касланӡиа ирҿиаратә лшамҭақәа ҷыдала ишрылубааyа ахәычқәа ирызку иҩымҭақәа. Аԥсуа хәычтәы литература аизҳазыӷьараҿы иџьабаа ҳасаб азуны, ишәҟәқәа «Анча-кәынча»», «Жьакәыр гәымшәа» рзы 2017 шықәсазы иара ихәҭаҵәҟьаны ианашьан Т. Аџьба ихьӡ зху Аҳәынҭқарратә премиа.

Абасала, В. Касланӡиа иахьатәи аԥсуа литературатә процесс кәҿиарала иалахәу ашәҟәыҩҩцәа дреиуоуп. Ҵабыргуп, апоет ирацәаны дыҩуам (иагьабаҭаху арацәа), аха зегьы ирыцку – ирeиӷьу ирҿиамҭақәа угәы дырхыҭхыҭуа иҟоуп, урызхьаԥшцыԥхьаӡа, ҿыцбарах иубоит, хаҿсахьа блахкыгак ргәылубаауеит, уаанӡа уззымхәыццыз хшыҩҵакык уазхьадырԥшуеит. Ус ауп ишыҟоу ахаангьы баҩхатәрала иаԥҵоу асахьаркыратә рҿиамҭақәа рцәаҩа.

Валентин КӘАӶӘАНИА

Агазеҭ **«ААМҬА»** аҭыӡҭыԥ: Аҟәа ақ., Ӡиӡариа имҩа, 2

Аредактор хада **Вахтанг АԤҲАЗОУ**
Аредакциа ахеилак: Алықьса ГОГӘУА, Анатоли ЛАГӘЛАА, Анзор МЫҚӘБА, Даур НАЧҞЬЕБИА, Зураб ЏЬАПУА, Терент ҶАНИА

Акомпиутер ала аиқәыршәаҩ Адамыр БЕРЕНЏЬИ
email: aamta-gaz@yandex.com

Агазеҭ мызкы знык иҭыҵуеит
Ател. 771-08-80

Аԥсны Аҳәынҭқарра Аиустициа Аминистрра аҟны ашәҟәы иҭаҩуп 24.04.2013ш. Аҭаҩратә № 71. Адҵа № 81.

2,5 кьыԥхь бӷьыц. Атираж – 500 ц.